

Voorlichting: Docent vs. Ervaringsdeskundige

Een studie naar de verschillen in attitude omtrent seksuele diversiteit na voorlichting van een docent en van een ervaringsdeskundige.

Laura Vlamincx

17-3-2014

In opdracht van: GGD Hart voor Brabant

Voorlichting: Docent vs. Ervaringsdeskundige

Een studie naar de verschillen in attitude omtrent seksuele diversiteit na voorlichting van een docent en van een ervaringsdeskundige.

Laura Vlaminckx

In opdracht van: GGD Hart voor Brabant

Tilburg, 17 maart 2014

2125796

Fontys Hogeschool HRM en Psychologie

Toegepaste Psychologie

Afstudeerdocent:: Barbara De Bruin

Begeleider opdrachtgever: Emmi de Vos, Nicole Willems & Simone van Bergen

| Vertrouwelijk |

1 Voorwoord

Sinds mijn stage vorig schooljaar heb ik een duidelijker beeld van wat ik na mijn studie wil doen. Ik wil mijzelf inzetten voor de belangen van homoseksuelen, lesbiennes, biseksuelen en transgenders. Voor mijn afstudeeronderzoek wilde ik ook iets doen met deze groep.

Ik heb gekeken welke organisatie het best bij mij en mijn onderwerp zou passen. Ik kwam toen uit bij de GGD. Nadat ik een sollicitatiebrief had geschreven, mocht ik op gesprek komen. Tijdens dit gesprek kwamen wij samen uit op een onderzoeksonderwerp, namelijk voorlichting over seksuele diversiteit op scholen van het voortgezet onderwijs. Sinds het wetsvoorstel in 2012 dat voorlichting omtrent seksuele diversiteit verplicht maakt op scholen, is het onderwerp actueel. In het gesprek werd besloten dat ik onderzoek ging doen naar de attitude van scholieren van het voortgezet onderwijs ten opzichte van seksuele diversiteit. Ik ga onderzoeken welke vorm van voorlichting effectiever is: voorlichting door een docent of voorlichting door een ervaringsdeskundige.

Naast het geven van mijn motivatie wil ik in mijn voorwoord ook gebruik maken van de mogelijkheid om een aantal mensen te bedanken. Ten eerste wil ik mijn stagebegeleiders, Emmi de Vos, Nicole Willems en Simone van Bergen, bedanken voor de begeleiding vanuit GGD Hart voor Brabant. Het was voor jullie de eerste keer dat jullie een student van mijn opleiding begeleidden. Ik ben daarom dankbaar dat jullie mee hebben gezocht naar een goede afstemming tussen de eisen van school en de GGD als opdrachtgever. Daarnaast wil ik de afstudeerdocent vanuit mijn opleiding, Barbara De Bruin, bedanken voor haar goede feedback, begeleiding en adviezen die ze me heeft gegeven tijdens het laatste driekwart jaar. De school en de scholieren die mee hebben gewerkt aan dit onderzoek wil ik graag bedanken voor hun medewerking en tijd. Zonder hen zou het veldonderzoek niet plaats hebben kunnen vinden. Dit geldt natuurlijk ook voor de ervaringsdeskundigen van EMBRACE PINK. Ik stel het zeer op prijs dat jullie tijd hebben vrijgemaakt om mee te werken aan dit onderzoek. Ook wil ik Chloé van Uum bedanken voor het controleren van de spelling en tips die ze me heeft gegeven. Als laatste wil ik mijn vriendin Tessa bedanken. Dank je wel dat je zo goed bent omgegaan met al mijn stress, frustraties en paniek rondom de deadlines. Nog even volhouden. Het is bijna voorbij.

Laura Vlamincx

Tilburg, 17-03-2014

Inhoudsopgave

1	Samenvatting	5
2	Inleiding literatuuronderzoek.....	6
3	Methode literatuuronderzoek	8
3.1	Doel en type onderzoek.....	8
3.2	Procedure en analyse	8
4	Resultaten literatuuronderzoek.....	9
4.1	Attitude omtrent seksuele diversiteit	9
4.2	Dimensies attitude omtrent seksuele diversiteit	10
4.3	Attitude omtrent biseksualiteit en transgender	12
4.4	Attitude van jongeren.....	14
4.5	Voorlichting	15
4.6	Ervaringsdeskundigheid	18
5	Conclusie en Discussie literatuuronderzoek.....	22
6	Inleiding veldonderzoek	26
7	Methode veldonderzoek	28
7.1	Deelnemers.....	28
7.2	Procedure	29
7.3	Materialen	30
7.4	Analyse	32
8	Resultaten veldonderzoek	34
9	Conclusie en discussie veldonderzoek.....	45
10	Algehele conclusie en discussie	49
11	Literatuurlijst.....	51
	Bijlage 1: begrippenlijst.....	54
	Bijlage 2: zoektermen	56
	Bijlage 3: geselecteerde bronnen	57
	Bijlage 4: toestemmingsbrief.....	59
	Bijlage 5: vragenlijst.....	60
	Bijlage 6: waarop de vragen zijn gebaseerd.....	68
	Bijlage 7: flipover begrippen	71
	Bijlage 9: ethische verantwoording	72
	Bijlage 10: inhoud cd-rom	73

1 Samenvatting

GGD Hart voor Brabant wil graag weten welke vorm van voorlichting omtrent seksuele diversiteit het meest effectief is bij scholieren van het voortgezet onderwijs: voorlichting door een docent of door een ervaringsdeskundige. Om deze vraag te beantwoorden is er een literatuuronderzoek en een veldonderzoek uitgevoerd. Het literatuuronderzoek gaat onder andere in op wat een attitude omtrent seksuele diversiteit inhoudt, hoe een voorlichting een attitudeverandering teweeg kan brengen en wat ervaringsdeskundigheid betekent. De bronnen die in dit literatuuronderzoek gebruikt zijn geselecteerd op onder andere relevantie, auteur en de leeftijd van de bron. Uit de resultaten blijkt dat een attitude omtrent homoseksualiteit uit vier verschillende dimensies bestaat, namelijk: algemene opvattingen, gelijke rechten, in de naaste omgeving en in de openbaarheid. Ook blijkt dat er weinig bekend is over het verschil in de effectiviteit tussen de twee soorten voorlichting. Toch zijn er wel enkele aanwijzingen die doen vermoeden dat voorlichting door een ervaringsdeskundige effectiever zou zijn dan voorlichting door de docent. Aan de hand van het literatuuronderzoek worden er suggesties gedaan voor vervolgonderzoek. Het is aan te bevelen om te onderzoeken of de attitude omtrent biseksualiteit en transgender ook uit deze vier dimensies bestaat. Ook is het verstandig om het effect van ervaringsdeskundigheid verder te onderzoeken.

In het kwantitatieve veldonderzoek is de vraag van GGD Hart voor Brabant verder onderzocht door middel van een vragenlijst. Hiermee wordt getracht de attitude omtrent seksuele diversiteit van scholieren op het voortgezet onderwijs te meten. De vragenlijsten zijn ingevuld door scholieren uit vier tweedejaars vmbo klassen van dezelfde school. Twee klassen kregen voorlichting van de docent en twee van een ervaringsdeskundige. Alle scholieren vulden een voor- en nameting in, zodat er gekeken kon worden of de attitude na de voorlichting is veranderd. Uit de resultaten blijkt dat de effectiviteit van de voorlichting verschilt per gebied van seksuele diversiteit en per dimensie. Daarnaast blijkt de effectiviteit van de voorlichting samen te hangen met het geslacht van de scholier en of de scholier een geloofsovertuiging heeft of niet. Samengevat kan er uit het literatuuronderzoek en het veldonderzoek geconcludeerd worden dat voorlichting door een ervaringsdeskundige zorgt voor een iets grotere attitudeverandering en dus het meest effectief is. Verder blijkt dat scholieren ervaringsverhalen het meest belangrijk vinden in een voorlichting omtrent seksuele diversiteit en dat ze liever voorlichting krijgen van een ervaringsdeskundige. Er zijn kanttekeningen te plaatsen bij het veldonderzoek. Ten eerste is de conclusie gebaseerd op minimale verschillen. Daarnaast is het niet mogelijk om de resultaten te generaliseren naar alle scholieren van het voortgezet onderwijs. Het is namelijk mogelijk dat de resultaten verschillen wanneer dit onderzoek uit wordt gevoerd in andere gebieden, schooljaren en schoolniveaus. Als laatste is het mogelijk dat de manier waarop de voorlichter de voorlichting geeft, invloed heeft op de resultaten. Het is aanbevolen om dit in vervolgonderzoek wel mee te nemen in de onderzoeksopzet.

2 Inleiding literatuuronderzoek

*“Hey ik ben 14 jaar, en ik wordt gepest omdat ik homo ben. Toen we een keer gingen gymen en ik al klaar was werden mijn schoenen, t-shirts en rugtas ondergekalkt met : Vieze *** homo. Ik wordt na school gepakt en ze zeggen, ga naar de walle ofzo vieze homo. Ze wilde me zelf naar een jongen brengen van 19 zodat die me kon neuken. Ik voel me erg gepest. Wat kan ik doen? Ps: dit speelt al paar maanden af”.*

Bovenstaand bericht is gevonden op het forum van de Kindertelefoon. Dit is niet het enige bericht van iemand die gepest wordt vanwege zijn geaardheid. De school blijkt volgens Keuzenkamp (2010) geen veilige plek voor LHBT¹ (lesbische, homoseksuele, biseksuele¹ en transgender¹) jongeren. Het woord homo wordt dagelijks als scheldwoord gebruikt en 75% van de LHBT jongeren krijgt te maken met antihomo-uitingen.

Wanneer jongeren naar het voortgezet onderwijs gaan, zijn ze ongeveer 12 jaar. Rond deze leeftijd begint ook de adolescentie oftewel de puberteit. Dit houdt in dat iemand seksueel rijp is en in staat is om zich voort te planten. In deze periode vinden er veel veranderingen plaats. Meisjes worden voor het eerst ongesteld, jongens ervaren hun eerste nachtelijke ejaculatie en het lichaam verandert. Grote hoeveelheden hormonen oestrogeen en testosteron komen vrij en verbindingen in de hersenen veranderen (Zimbardo, Weber & Johnson, 2005).

Een van de grootste taken in de adolescentie is om een persoonlijke identiteit te vormen. Erikson (zoals geciteerd in Zimbardo et al, 2005) noemt deze taak ook wel: het oplossen van de identiteitscrisis. Een onderdeel van de identiteit die men in deze periode ontwikkelt, is de seksuele identiteit. Dit houdt in dat men de seksuele oriëntatie en seksueel gedrag definieert. De meeste jongeren die homoseksuele of biseksuele gevoelens hebben, worden zich hiervan voor het eerst bewust in het begin van de adolescentie. Wanneer ze deze gevoelens ervaren, kan dit erg lastig zijn. Dit komt volgens Zimbardo et al. (2005), doordat in de adolescentie de invloed en mening van leeftijdsgenoten erg belangrijk zijn. In deze periode hebben jongeren een grote behoefte aan acceptatie door leeftijdsgenoten en zijn ze bang voor afwijzing. Veel jongeren kiezen daarom ook voor de veilige weg van het conformisme. In de huidige samenleving is heteroseksualiteit echter de norm, dit maakt het voor jongeren met homoseksuele of biseksuele gevoelens lastig (Keuzenkamp, 2012).

Net zoals homoseksuele en biseksuele jongeren kan de puberteit voor transgenderjongeren ook een extra moeilijke tijd zijn. Transgenders zijn mensen waarbij de genderidentiteit¹ of genderexpressie¹ niet overeenkomt met het biologische geslacht. Veel transgenderjongeren weten al jong dat ze zich niet voelen als het geslacht waarmee ze zijn geboren. Veel transgenders spreken dan ook van ‘geboren zijn in het verkeerde lichaam’. In de puberteit, wanneer het lichaam verandert en de secundaire geslachtskenmerken zich beginnen te ontwikkelen, leidt dit voor transgenderjongeren tot grote afkeer van het eigen lichaam (Keuzenkamp, 2012).

Dat deze periode voor deze LHBT jongeren extra moeilijk kan zijn, blijkt ook uit de cijfers omtrent zelfmoord bij jongeren. Keuzenkamp (2010) geeft aan dat homoseksuele jongens vijf maal vaker een zelfmoordpoging ondernemen dan heteroseksuele jongens. Bij lesbische meisjes, biseksuele en transgenderjongeren liggen de suïcidecijfers ook hoger dan hun heteroseksuele leeftijdsgenoten. Zoals eerder vermeld is de school volgens Keuzenkamp (2010) geen veilige plek voor LHBT jongeren. Volgens COC Nederland (z.j.) denkt de helft van de scholieren in het voortgezet onderwijs dat je beter niet voor je homoseksualiteit¹ uit kunt komen. Daarnaast zou er

¹ Voor uitleg begrip, zie bijlage 1

op ten minste een derde van de scholen homofobe¹ incidenten plaatsvinden. Voorlichting op scholen kan voor een veiligere en openere sfeer in de klas en school zorgen (COC Nederland, z.j.).

Een aantal organisaties (Rutgers WPF, CHOICE for youth and sexuality, EduDivers, MOVISIE, Partnerschap Aanpak seksueel geweld, Schorer, Soa Aids Nederland en Stichting PANN) hebben in 2011 een brief gestuurd naar minister Van Bijsterveldt (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap) met de aanbeveling om seksualiteit en seksuele diversiteit¹ op te nemen in de kerndoelen van het onderwijs. Met succes, want sinds 1 december 2012 zijn basisscholen en scholen van het voortgezet onderwijs verplicht om aandacht besteden aan deze onderwerpen. Hoe de scholen dit doen, mogen ze zelf invullen (Rutgers WPF, 2011).

Er zijn verschillende manieren om dit vorm te geven. Sommige scholen maken gebruik van een lespakket, andere scholen nodigen een ervaringsdeskundige¹ uit om dit onderwerp te bespreken. GGD Hart voor Brabant wil graag weten welke vorm van voorlichting over seksuele diversiteit het meest effectief is: voorlichting door een docent of door een ervaringskundige. Met de resultaten van dit onderzoek wil de GGD scholen en gemeenten gerichter adviseren over dit onderwerp. Daarnaast kunnen ze de bevindingen meenemen in het project 'Maand van de liefde', wat de GGD organiseert in februari. In deze maand worden verschillende voorlichtingen gegeven op scholen van het voortgezet onderwijs in en rond Tilburg en Den Bosch die op een of andere manier te maken hebben met liefde (GGD Hart voor Brabant, persoonlijke communicatie, 10 september 2013). Gesprekken met GGD Hart voor Brabant hebben de volgende hoofdvraag en deelvragen opgeleverd:

Welke verschillen zijn er te vinden in de attitudeverandering van scholieren omtrent seksuele diversiteit tussen scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en scholieren die voorlichting krijgen van een ervaringsdeskundige?

1. Wat is een attitude omtrent seksuele diversiteit?
2. Waaruit bestaat een attitude ten opzichte van seksuele diversiteit?
3. Hoe is de attitude ten opzichte van seksuele diversiteit in Nederland?
4. Wat is de attitude ten opzichte van seksuele diversiteit scholieren van het voortgezet onderwijs in Nederland?
5. Wat houdt voorlichting seksuele diversiteit in?
6. Hoe kan voorlichting een attitudeverandering teweeg brengen?
7. Wat is ervaringsdeskundigheid?
8. Welke competenties moet een ervaringsdeskundige bezitten?
9. Welke vorm van voorlichting is effectiever?

Om de hoofdvraag en deelvragen te beantwoorden, is er gezocht naar relevante literatuur op internet en in boeken. De resultaten hiervan kan men lezen in dit rapport. Het onderzoek kan verdeeld worden in drie thema's: attitude, voorlichting en ervaringsdeskundigheid. In de eerste paragrafen wordt er ingaan op attitude. Er wordt onder andere gekeken wat dit inhoudt en waaruit dit bestaat. Daarnaast is er onderzocht wat de attitude is van jongeren ten opzichte van seksuele diversiteit. Het tweede thema van het literatuuronderzoek is voorlichting. In dit onderdeel wordt beschreven hoe voorlichting kan zorgen voor een attitudeverandering. Dit wordt onder meer gedaan door middel van het Elaboration Likelihood Model. Het laatste deel van dit literatuuronderzoek gaat over ervaringsdeskundigheid. Hierin wordt beschreven wat dit inhoudt en welke psychologische theorieën te maken kunnen hebben met deze methode van voorlichting geven.

3 Methode literatuuronderzoek

3.1 Doel en type onderzoek

Het doel van dit literatuuronderzoek is om een wetenschappelijk onderbouwd antwoord te geven op de geformuleerde vragen. Met deze antwoorden kan er een conclusie getrokken over worden welke vorm van voorlichting de grootste verandering van attitude kan bereiken en wat de reden hiervoor is. Dit onderzoek is vooral beschrijvend van aard met een klein stukje toetsing.

3.2 Procedure en analyse

Om de geformuleerde hoofdvraag en deelvragen te beantwoorden is er gezocht naar literatuur in verschillende zoekbanken, zoals Google, Google Scholar, Springerlink en via de Fontys mediatheek. Naast onderzoek online is er ook fysiek gezocht in bibliotheek Tilburg en de Fontys mediatheek in Eindhoven. Er is ook gebruik gemaakt van de sneeuwbalmethode. Dit houdt in dat er gekeken wordt in de literatuurlijst van een relevant onderzoek om weer nieuwe onderzoeksresultaten te vinden.

Er is vooral gezocht naar bronnen uit Nederland, doordat de situatie van LHBT'ers in Nederland niet te vergelijken is met de situatie in het buitenland. De zoekopdrachten leverden meerdere artikelen, onderzoeken en boeken op. De gebruikte zoektermen en het aantal hits staan beschreven in bijlage 2. De resultaten van deze zoekopdrachten zijn beoordeeld aan de hand van een aantal criteria, voordat er is besloten om het als bron te gebruiken. Als eerste is er gekeken naar de relevantie. De informatie uit het gevonden onderzoek moet gaan over het onderwerp en moet iets toe kunnen voegen, bevestigen of ontkennen. Het tweede criterium waar naar is gekeken is wie de auteur is of uit welke organisatie het onderzoek is uitgevoerd. Organisaties zoals het sociaal cultureel planbureau, Rutgers WPF komen betrouwbaarder over dan een onderzoek gepubliceerd door een organisatie die belang zou kunnen hebben bij de uitkomst. Hierop volgend is gekeken waar het onderzoek is gepubliceerd. Wanneer het onderzoek gepubliceerd is in een gerenommeerd vaktijdschrift, is dit onderzoek waarschijnlijk betrouwbaarder dan informatie op een website zoals Wikipedia.

Daarnaast is er in Google Scholar de mogelijkheid om te zien, hoe vaak het artikel of onderzoek is geciteerd door andere onderzoekers. Wanneer het artikel of onderzoek een aantal keer geciteerd is, kan men er vanuit gaan dat het betrouwbare, bruikbare informatie bevat. Er is ook gekeken naar de database waar de bron vandaan komt. Men kan van wetenschappelijke zoekbanken meer wetenschappelijke, onderbouwde informatie verwachten dan uit een zoekbank zoals Google. Er is regelmatig toch gebruik gemaakt van bronnen uit Google, wanneer wetenschappelijke zoekbanken geen relevante resultaten opleverde. De voorkeur is echter naar deze wetenschappelijke databases gegaan.

Als laatste is er gekeken naar de leeftijd van de bron. Het is belangrijk dat de bron zo recent mogelijk is, zodat de informatie niet is verouderd. De voorkeur gaat uit naar bronnen die niet ouder zijn dan vijf jaar. Wanneer een bron ouder is dan vijf jaar, is er gezocht naar recentere bronnen die dezelfde informatie bevatten. Dit is echter niet in elk geval gelukt. Aangezien de informatie zo belangrijk is, is er toch voor gekozen om deze bronnen mee te nemen in het onderzoek. In bijlage 3 vindt men een tabel met de gebruikte bronnen en waarop deze zijn geselecteerd.

4 Resultaten literatuuronderzoek

4.1 Attitude omtrent seksuele diversiteit

Om een uitspraak te doen over hoe de attitude ten opzichte van seksuele diversiteit van scholieren van het voortgezet onderwijs is, is het belangrijk om helder te hebben wat een attitude omtrent seksuele diversiteit inhoudt. Dit is dan ook de eerste deelvraag: wat is een attitude ten opzichte van seksuele diversiteit?

Volgens Brug, van Assema & Lechner (2008) is attitude de houding van mensen tegenover een bepaald onderwerp. Deze bestaat onder andere uit meningen, gedachtes en opvattingen. De laatste jaren heerst er een gedachte dat de acceptatie van homoseksuelen groeit. Dit zou volgens Van Wijk, Van de Meerendonk, Bakker & Vanwesenbeeck (2005) betekenen dat de homonegativiteit² zou dalen. Men spreekt van homonegativiteit wanneer iemand een negatieve attitude heeft ten opzichte van homoseksualiteit. Toch wordt het woord homo dagelijks als scheldwoord gebruikt, blijft heteroseksualiteit de norm, willen mensen niet voor homo worden uitgemaakt of ermee geassocieerd worden, komt pesten op basis van geaardheid (homopesten²) nog vaak voor en komt er nog vaak antihomoseksueel geweld voor. Blijkbaar is er een verschil tussen de resultaten uit onderzoeken en de dagelijkse werkelijkheid (Van Wijk, Van de Meerendonk, Bakker & Vanwesenbeeck, 2005).

Volgens Kuyper en Bakker (2006) is dit verschil te verklaren doordat er verschillende vormen van homonegativiteit bestaan, namelijk traditionele en moderne homonegativiteit. Onderzoeken die aangeven dat de acceptatie groeit, richten zich vaak op de traditionele homonegativiteit. Deze vorm van homonegativiteit is duidelijk, openlijk en daardoor makkelijker te meten. Stellingen die onder traditionele homonegativiteit vallen zijn bijvoorbeeld: 'homoseksualiteit is een ziekte' en 'lesbische vrouwen zijn abnormaal'. De laatste jaren is het niet meer sociaal wenselijk om homoseksualiteit openlijk af te keuren. Dit zorgt ervoor dat deelnemers tijdens een enquête of onderzoek niet meer aangeven het eens te zijn met zulk soort stellingen. Dit betekent niet dat de attitude tegenover homoseksuelen positiever wordt, zoals in onderzoeken wordt gesuggereerd. Deze traditionele vorm kan namelijk vervangen worden door een subtielere en onopvallendere vorm. Deze vorm wordt moderne homonegativiteit genoemd. Dit zou het verschil tussen resultaten uit onderzoeken en de dagelijkse werkelijkheid kunnen verklaren. Uitspraken die onder deze moderne vorm vallen zijn bijvoorbeeld: 'homoseksuelen vragen te veel aandacht voor hun geaardheid' en 'homoseksuelen worden niet meer gediscrimineerd' (Van Wijk et al., 2005).

Als men kijkt naar de deelvraag: wat is een attitude ten opzichte van seksuele diversiteit?, kan men op deze vraag antwoorden dat het hierbij gaat om meningen, opvattingen en gedachtes omtrent seksuele diversiteit. Een negatieve attitude omtrent homoseksualiteit wordt homonegativiteit genoemd. De laatste jaren wordt er gedacht dat deze homonegativiteit is gedaald. Er blijkt echter een verschil te zitten tussen de dagelijkse werkelijkheid en de onderzoeksresultaten. Dit zou komen doordat er een verschil bestaat tussen traditionele en moderne homonegativiteit. Veel onderzoeksresultaten zijn gebaseerd op de traditionele homonegativiteit. Uit onderzoek blijkt dat hoewel de oudervetste, traditionele homonegativiteit is afgenomen, is deze niet vervangen door een positieve attitude, maar door een meer moderne en subtielere vorm van homonegativiteit. Een negatieve attitude omtrent homoseksualiteit kent dus twee vormen: de moderne en de traditionele variant.

² Voor uitleg begrip, zie bijlage 1

4.2 Dimensies attitude omtrent seksuele diversiteit

Naast het verschil tussen moderne en traditionele homonegativiteit, is er ook een verschil te bemerken wanneer men kijkt naar het gebied of de dimensie waarop de attitude ten opzichte van seksuele diversiteit gemeten wordt. Uit de literatuur blijkt dat het begrip attitude omtrent seksuele diversiteit erg breed is en uit verschillende dimensies bestaat. Om een antwoord te kunnen formuleren op de hoofdvraag, is het belangrijk om eerst te onderzoeken wat de attitude omtrent seksuele diversiteit in Nederland is en waar deze attitude omtrent seksuele diversiteit uit bestaat. Deze paragraaf heeft betrekking op de tweede en de derde deelvraag.

Keuzenkamp, Bos, Duyvendak & Hekma (2006) onderscheiden vier verschillende dimensies waarop de houding tegenover homoseksualiteit wordt gemeten, namelijk: 1) algemene aanvaarding; 2) gelijke rechten en (anti)discriminatie; 3) reactie op homoseksualiteit in naaste omgeving en 4) reactie op homoseksualiteit in de openbaarheid. Kuyper en Bakker hebben in opdracht van het Sociaal Cultureel Planbureau deze indeling gebruikt in een onderzoek naar de acceptatie van homoseksuelen, biseksuelen en transgenders onder de bevolking in Nederland vanaf zestien jaar en ouder (2013). Binnen dit onderzoek is er niet gekeken naar leeftijd waardoor er alleen een uitspraak gedaan kan worden over de gehele bevolking vanaf zestien jaar. De resultaten van dit onderzoek kan men vinden in tabel 1.

Tabel 1: Opvattingen over homoseksualiteit, bevolking van 16 jaar en ouder, 2012 (in procenten)				
	(helemaal) mee eens	niet mee eens / niet mee oneens	(helemaal) mee oneens	nooit over nagedacht
<i>Algemeen</i>				
Homoseksuele mannen en lesbische vrouwen moeten hun leven kunnen leiden zoals zij dat willen.	87	6	7	1
Seks tussen twee lesbische vrouwen vind ik walgelijk.	8	21	67	4
Seks tussen twee homoseksuele mannen vind ik walgelijk.	17	23	55	5
Homoseksuele mannen zijn eigenlijk geen echte mannen.	5	12	81	2
<i>Gelijke rechten</i>				
Het homohuwelijk dient te worden afgeschaft.	6	8	85	1
Homoseksuele paren moeten dezelfde rechten hebben als heteroseksuele paren bij het adopteren van kinderen.	64	15	20	2
<i>Homoseksualiteit in de openbaarheid</i>				
Ik vind het aanstootgevend als twee mannen in het openbaar zoenen.	29	27	43	1
Ik vind het aanstootgevend als twee vrouwen in het openbaar zoenen.	19	24	55	2
Ik vind het aanstootgevend als een man en vrouw in het openbaar zoenen.	14	25	60	1
Als ik een man en een vrouw hand in hand zie lopen heb ik daar minder moeite mee dan wanneer ik twee mannen hand in hand zie lopen.	22	16	61	2
<i>Homoseksualiteit in de naaste omgeving</i>				

Ik zou het een probleem vinden als mijn kind op school les krijgt van een homoseksuele leraar of lerares.	4	8	86	3
	(zeer)		(zeer)	
	onaanvaardbaar		aanvaardbaar	
Denkt u zich eens in dat u een dochter of een zoon hebt die samenwoont met een vaste partner van hetzelfde geslacht. Kunt u aangeven hoe aanvaardbaar u dat vindt. ^a	6	16	77	
a Score van 1 (zeer onaanvaardbaar) tot 5 (zeer aanvaardbaar). Overgenomen van <i>Acceptatie van homoseksuelen, biseksuelen en transgenders van de bevolking in Nederland 2013</i> (p. 17), van S. Keuzenkamp en L. Kuyper, 2013, Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau. Copyright 2013 van Sociaal Cultureel Planbureau.				

De eerste dimensie meet de acceptatie en beoordeling van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in het algemeen. In het onderzoek van Keuzenkamp en Kuyper (2013) zijn vier stellingen over algemene aanvaarding opgenomen. Voorbeelden van die stellingen zijn: 'homoseksuelen moeten vrij zijn hun leven te leiden zoals zij dat willen' en 'seks tussen twee homoseksuele mannen vind ik walgelijk'. 87% van de mensen was eens met de eerste stelling. 17% van de deelnemers was het eens met de tweede stelling. 23% beantwoordde deze stelling met niet mee eens/niet mee oneens.

De tweede dimensie meet hoe de deelnemers denken over de gelijke rechten van homoseksuelen en hetero's. Het gaat hier dan over adoptierechten en het huwelijk. In het onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau zijn twee stellingen over gelijke rechten opgenomen. Uit de resultaten blijkt dat 1 op de 5 mensen vindt dat homoseksuele paren niet dezelfde rechten mogen hebben als heteroseksuele paren bij het adopteren van kinderen.

De derde dimensie gaat over de opvattingen en gevoelens die de deelnemers ervaren wanneer ze in hun naaste omgeving in contact komen met homoseksuelen. Bijvoorbeeld als burens, vrienden, collega's of als docent van hun eigen kind. Volgens het Sociaal Cultureel Planbureau zou 56% van de mensen het aanvaardbaar vinden als het eigen kind samenwoont met een vaste partner van het zelfde geslacht. Dit is iets meer dan de helft. 18% vindt dit (zeer) onaanvaardbaar.

De laatste dimensie geeft aan hoe mensen reageren wanneer homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in de openbaarheid uiting geven aan hun seksuele voorkeur. In het onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau zijn twee stellingen over homoseksualiteit in de openbaarheid opgenomen. Hieruit blijkt dat 29% van de ondervraagden het aanstootgevend vindt als twee mannen in het openbaar zoenen tegenover 19% bij lesbische vrouwen en 14% wanneer een heterostel dit doet.

Samengevat blijken er naast traditionele en moderne homonegativiteit ook verschillen te bestaan in de attitude wanneer men kijkt naar op welk gebied de homonegativiteit bestaat. Er kan onderscheid worden gemaakt tussen vier verschillende dimensies: algemene aanvaarding, gelijke rechten en (anti)discriminatie, reactie op homoseksualiteit in naaste omgeving en als laatste reactie op homoseksualiteit in de openbaarheid. Deze dimensies vormen samen met de verdeling moderne en traditionele homonegativiteit het antwoord op de tweede deelvraag: waaruit bestaat een attitude ten opzichte van seksuele diversiteit? Wanneer men kijkt naar de attitude van de mensen in Nederland als het gaat om deze vier dimensies, blijkt dat de meeste deelnemers aan het onderzoek moeite hebben met homoseksualiteit in de openbaarheid. De deelnemers aan het onderzoek zijn

zestien jaar en ouder. Er kan om die reden geen onderscheid gemaakt worden op basis van leeftijd. Verderop in het onderzoek wordt er daarom specifiek ingaan op de attitude van jongeren.

4.3 Attitude omtrent biseksualiteit en transgender

In de vorige paragraaf is een poging gedaan om een antwoord te geven op de vraag: wat is de attitude ten opzichte van seksuele diversiteit in Nederland? Er is echter alleen gesproken over homoseksualiteit. Biseksualiteit en transgender horen echter ook bij seksuele diversiteit. De reden waarom deze onderdelen door dit gehele onderzoek minder worden belicht dan homoseksualiteit is, omdat er gewoonweg niet veel onderzoek is gedaan naar deze componenten. In deze paragraaf wordt er echter wel specifiek op deze twee onderdelen ingegaan. Hierbij moet men er wel rekening mee houden dat de besproken onderzoeken betrekking hebben op de gehele bevolking van Nederland. Over de attitude van specifiek jongeren omtrent biseksualiteit en transgender zijn geen cijfers bekend.

Volgens Lipperts en Oosterhuis (2010) identificeren sinds de jaren zeventig steeds meer mensen zich als biseksueel. Al blijft het een relatief kleine groep ten opzichte van homoseksuelen en heteroseksuelen. Het is echter niet duidelijk waar Lippert en Oosterhuis (2010) dit op gebaseerd hebben, aangezien er geen onderbouwing of cijfers staan bij deze uitspraak. Er zijn wel cijfers te vinden in het onderzoek van Kuyper (2013). In dit onderzoek is gevraagd aan de deelnemers tot wie zij zich seksueel aangetrokken voelden. Dit is omgezet naar een seksuele oriëntatie. Volgens deze cijfers zou 2,3 procent van de mannen en 4 procent van de vrouwen biseksuele gevoelens ervaren. Hoe de deelnemers zichzelf echter identificeren, is niet onderzocht. Volgens Fournier & Henri (2004) is de prevalentie van biseksualiteit moeilijk te bepalen, omdat het merendeel van de werken op het gebied van seksualiteit gericht is op heteroseksualiteit of homoseksualiteit.

Uit onderzoek van Keuzenkamp en Kuyper (2013) blijkt dat de beoordeling van biseksuelen iets minder positief is dan die van homoseksuelen. Dit is gemeten door de deelnemers allerlei stellingen voor te leggen. Eén van deze stellingen is: "Ik voel me niet op mijn gemak bij biseksuele vrouwen (aan vrouwen gevraagd) / biseksuele mannen (aan mannen gevraagd)". 71% van de respondenten beantwoordde deze stelling met oneens tegenover 77% wanneer deze stelling gaat over homoseksuelen.

Er blijken ook enkele overeenkomsten te zijn in de houding tegenover homoseksuelen en biseksuelen. Voor zowel homo- als biseksuele personen geldt dat de houding ten opzichte van vrouwen wat positiever is dan de houding ten opzichte van mannen. Ook valt op dat vrouwen over het geheel genomen positiever oordelen dan mannen (Keuzenkamp & Kuyper, 2013).

De andere component van seksuele diversiteit waar weinig onderzoek naar is gedaan is transgender. Bij deze groep is het wederom lastig om een uitspraak te doen over de attitude gezien er weinig onderzoek naar is gedaan. Uit onderzoek van Keuzenkamp et al. (2006) komt wel naar voren dat één van de redenen waarom homoseksualiteit en biseksualiteit door sommigen wordt afgekeurd is dat men vindt dat homoseksuelen en biseksuelen zich moeten gedragen naar hun eigen sekse. Vrouwelijkere mannen en mannelijkere vrouwen worden erger afgekeurd dan de geaardheid zelf. Dit wijst erop dat de attitude tegenover transgender negatiever ligt dan bij homoseksualiteit en biseksualiteit.

De enige cijfers die er op dit moment bekend zijn over de attitude van de Nederlandse bevolking ten opzichte van transgender zijn van Kuyper (2012). Deze cijfers zijn afkomstig uit de enquête 'Seksuele gezondheid in Nederland

2011'. Deze enquête is afgenomen bij deelnemers uit een accespanel³. Dit is een groep mensen die zichzelf opgeeft om mee te doen aan onderzoeken en enquêtes. Als men kijkt naar de cijfers uit het onderzoek van Kuyper moet men in het achterhoofd houden dat dit geen representatieve steekproef is, omdat de resultaten op basis van de antwoorden van het accespanel zijn. De resultaten van het onderzoek kan men vinden in tabel 2.

Tabel 2 Eens met stellingen over transgenders, bevolking van 15 tot en met 70 jaar, 2011, naar sekse (in procenten)			
	mannen	vrouwen	totaal
Ik verbreek de vriendschap als blijkt dat een goede vriendin haar lichaam wil laten aanpassen om man te worden.	13	5	9
Ik verbreek de vriendschap als blijkt dat een goede vriend zijn lichaam wil laten aanpassen om vrouw te worden.	12	5	8
Er is iets mis met mensen die zich geen man of vrouw voelen.	26	14	20
Ik ga liever niet om met mensen van wie niet duidelijk is of ze man of vrouw zijn.	28	14	21
Als ik iemand ontmoet, dan vind ik het belangrijk om te weten of iemand man of vrouw is.	63	52	57
Als iemand goed heeft nagedacht over het veranderen van zijn of haar geslacht, dan is een operatie een goed idee.	53	65	59
Operaties om van geslacht te veranderen moeten mensen zelf maar betalen.	49	29	39

Aangepast van "Transgenders in Nederland: Preventie en attitude," van L. Kuyper, 2012, *Tijdschrift voor Seksuologie*, 36, p. 133. Copyright 2012 van Rutgers WPF.

Bovenstaande cijfers laten zien dat 63% van de respondenten het belangrijk vindt om te weten of ze te maken hebben met een man of vrouw. Dit komt overeen met het onderzoek van Keuzenkamp et al. (2006), waarbij een van de redenen waarom homoseksualiteit en biseksualiteit wordt afgekeurd is dat mensen vinden dat iedereen zich moet gedragen naar zijn eigen geslacht. Volgens Kuyper (2012) vindt maar liefst 26% van de mannen en 14% van de vrouwen dat er iets mis is met iemand die zich geen man of vrouw voelt. Ondanks dat een meerderheid het er mee eens is dat een geslachtsoperatie een goed idee kan zijn (59%), vindt 39% van de respondenten wel dat deze mensen zelf deze operaties moeten betalen. Net zoals bij de attitude omtrent homoseksualiteit zijn vrouwen positiever over transgenders dan mannen (Kuyper, 2012).

Samengevat blijkt de beoordeling van biseksualiteit iets negatiever dan die van homoseksualiteit. De attitude ten opzichte van biseksuele vrouwen is positiever dan die ten opzichte van biseksuele mannen (Keuzenkamp et al., 2006). Dit is echter gebaseerd op één onderzoek doordat er geen andere cijfers bekend zijn. De andere component van seksuele diversiteit is transgender. Over de attitude omtrent deze groep is ook weinig bekend. In het onderzoek van Keuzenkamp et al. (2006) komt naar voren dat vrouwelijker mannen en mannelijker vrouwen worden erger afgekeurd dan de homoseksualiteit of biseksualiteit zelf. Dit wijst er op dat de attitude ten opzichte van transgenders negatiever is dan die ten opzichte van homoseksuelen en biseksuelen. Het onderzoek van Kuyper (2012) laat zien dat 26% van de mannen en 14% van de vrouwen vindt dat er iets mis is met iemand wanneer diegene zich geen man of vrouw voelt. Er zijn dus meerdere aanwijzingen dat attitude ten opzichte van transgenders negatiever is dan die ten opzichte van biseksuelen en homoseksuelen. Biseksuelen en transgenders worden beide positiever beoordeeld door vrouwen dan door mannen.

³ Voor uitleg begrip, zie bijlage 1

4.4 Attitude van jongeren

In de vorige paragrafen is er een beeld geschetst van de gemiddelde attitude van de Nederlandse bevolking vanaf zestien jaar. De hoofdvraag gaat echter over de attitude van scholieren van het voortgezet onderwijs. Om de hoofdvraag dus te kunnen beantwoorden is het nodig om wat specifieker te kijken naar de gemiddelde attitude van jongeren tussen de twaalf en achttien jaar. Dit is namelijk de leeftijd dat ze voortgezet onderwijs volgen (Zimbardo et al., 2005). De vierde deelvraag luidt dan ook: 'wat is de attitude ten opzichte van seksuele diversiteit van scholieren van het voortgezet onderwijs in Nederland in het algemeen?'

Er zijn verschillende onderzoeken gedaan naar de attitude van jongeren en scholieren. Keuzenkamp & Kuyper (2013) hebben jongeren tussen de zestien en vierentwintig jaar een aantal stellingen voorgelegd om de attitude omtrent seksuele diversiteit te meten. Uit deze gegevens blijkt dat meer jongeren (helemaal) positief tegen homoseksualiteit staan dan oudere groepen (85% tegenover 75% van de 25-34 jarigen, 77% van de 35-44 jarigen, 82% van 45-54 jarigen, 66% van de 55-64 jarigen en 68% van de 65plussers).

In onderzoek uitgevoerd door De Graaf, Kruijer, Van Acker & Meijer (2012) onder 3.926 jongens en 3.915 meisjes in de leeftijd van twaalf tot vijftientig jaar blijkt dat 51% van de jongens en 25% van de meisjes het niet goed vindt als twee jongens zoenen op straat. Wanneer twee meisjes dit op straat doen is 16% van de jongens daarop tegen en 24% van de meisjes. Bij een heterostel is dit 5% en 7%. Dit is een groot verschil. Daarnaast zou 12% van de jongens en 3% van de meisjes een vriendschap verbreken met een vriend of vriendin die homoseksueel of lesbisch blijkt te zijn.

Onderzoek van Health Behaviour in Schoolaged Children (HBSC) (zoals geciteerd in Keuzenkamp & Kuyper, 2013) bij elf- tot zestienjarigen laat zien dat deze percentages in 2009 hoger waren. Toen zei 16% van de jongens en 4% van de meisjes op het voortgezet onderwijs dat ze de vriendschap zouden verbreken met een homoseksuele vriend of vriendin. De daling van de percentages zou kunnen liggen aan de formulering van de vragen, de verschillende methodes of door de groeiende acceptatie. Toch lijkt de acceptatie nog steeds niet groot. Volgens het HBSC onderzoek denkt 3 op de 10 leerlingen het niet eerlijk te kunnen vertellen wanneer hij of zij homoseksueel is. De percentages komen overeen met de uitkomst van het onderzoek van het Sociaal Plan Bureau waaruit blijkt dat de Nederlandse bevolking vooral moeite heeft met homoseksualiteit in de openbaarheid.

Samengevat is er geen eenduidig antwoord te geven op de deelvraag: wat is de attitude ten opzichte van seksuele diversiteit van scholieren van het voortgezet onderwijs? Het onderzoek van Keuzenkamp & Kuyper (2013) schetst een positief beeld waarbij 85% van de ondervraagde jongeren (helemaal) positief tegenover homoseksualiteit staan. Het onderzoek van De Graaf et al. (2012) geeft echter een ander beeld. In dat onderzoek blijkt dat 51% van de jongens en 25% van de meisjes het niet goed vindt als twee jongens zoenen op straat. Het laatste onderzoek dat is besproken in deze paragraaf is die van HBSC. Dit onderzoek laat zien dat in 2009 3 op de 10 leerlingen denkt het niet eerlijk te kunnen vertellen wanneer hij of zij homoseksueel is.

Het merendeel van de onderzoeken schetst dus een beeld dat de attitude van jongeren ten opzichte van homoseksualiteit overwegend negatief is. Hierbij moet men echter wel in het achterhoofd houden dat dit op basis van drie onderzoeken is gebaseerd en dat dit alleen gaat over het onderwerp homoseksualiteit. Er zijn weinig cijfers bekend die ingaan op de attitude van jongeren omtrent seksuele diversiteit.

4.5 Voorlichting

Onderzoeken die in vorige paragrafen zijn besproken, geven aanwijzingen dat de attitude van scholieren omtrent seksuele diversiteit niet positief is. Om deze attitude te verbeteren heeft het kabinet voorlichting over seksuele diversiteit op basisscholen en voorgezet onderwijs sinds 1 december 2012 verplicht gesteld (RutgerWPF, 2011). In deze paragraaf wordt er getracht antwoord te geven op twee deelvragen, namelijk: 'wat is voorlichting?' en 'hoe kan voorlichting een attitudeverandering teweeg brengen?'. Dit is belangrijk om te weten voordat de effectiviteit van twee verschillende voorlichtingen vergeleken kan worden.

Stalenhoef (2009) beschrijft voorlichting als bewuste en doelgerichte communicatie waardoor iemand informatie kan verkrijgen, verwerken en toepassen. Er wordt voorlichting gegeven over tal van verschillende onderwerpen, één daarvan is seksuele voorlichting. Dit heeft als doel om de seksuele gezondheid van mensen te vergroten. Het is moeilijk om een duidelijke definitie te geven van seksuele gezondheid. Het is begrip is namelijk erg breed en er bestaan verschillende meningen over wat dit precies betekent. Toch bevatten al deze meningen volgens Schaalma, Reinders & Kok (2009) een aantal overeenkomstige componenten, namelijk: 1) juiste kennis over seksualiteit, individueel zelfbewustzijn en acceptatie hiervan; 2) een overeenstemming tussen seksueel gedrag, zelfbeeld en persoonlijkheid; 3) vaardigheden om intieme relaties aan te gaan, om open te kunnen communiceren over seksuele behoeften, verlangens en grenzen en om op een bevredigende manier seks te hebben; 4) respect voor, en acceptatie van individuele verschillen, seksuele diversiteit en de seksuele rechten die iedereen heeft; 5) vrij zijn van ongewenste zwangerschap, soa en hiv, discriminatie en alle vormen van seksueel geweld.

Voorlichting over seksuele diversiteit valt, zoals te zien bij component 4, onder seksuele gezondheid. "Het doel van voorlichting over seksuele diversiteit is het stimuleren van respect, begrip en openheid ten aanzien van seksualiteit, seksuele diversiteit en daarmee samenhangende opvattingen, waarden en normen" (RutgersWPF, 2011). Dit heeft te maken met een verandering in attitude. Maar is een attitudeverandering door middel van voorlichting eigenlijk wel mogelijk?

Volgens Vonk (2004) is dit mogelijk door middel van overreding. Dit is een vorm van voorlichting waarbij men een boodschap heeft waarmee men iemand wil overtuigen. Volgens het leerpsychologisch model verloopt een effectieve overreding in fasen. Eerst moet de beoogde ontvanger aandacht hebben voor de boodschap. Daarna moet de ontvanger de inhoud van deze boodschap begrijpen. De laatste fase houdt in dat de ontvanger de inhoud accepteert en hiervan overtuigd raakt. Dit geldt echter alleen voor attitudeverandering via bewuste overwegingen (Vonk, 2004).

Hoe een attitude kan veranderen, heeft te maken hoe attitudes ontstaan. Om dit te verduidelijken, wordt er gebruik gemaakt van het Elaboration Likelihood Model. Dit model is ontwikkeld door Petty en Cacioppo in 1986 (zoals geciteerd in Vonk, 2004) en gaat over de kans dat er uitvoerig over een boodschap wordt nagedacht, de factoren die hier invloed op hebben, de gevolgen ervan voor attitudeverandering en voor de relatie tussen attitude en gedrag.

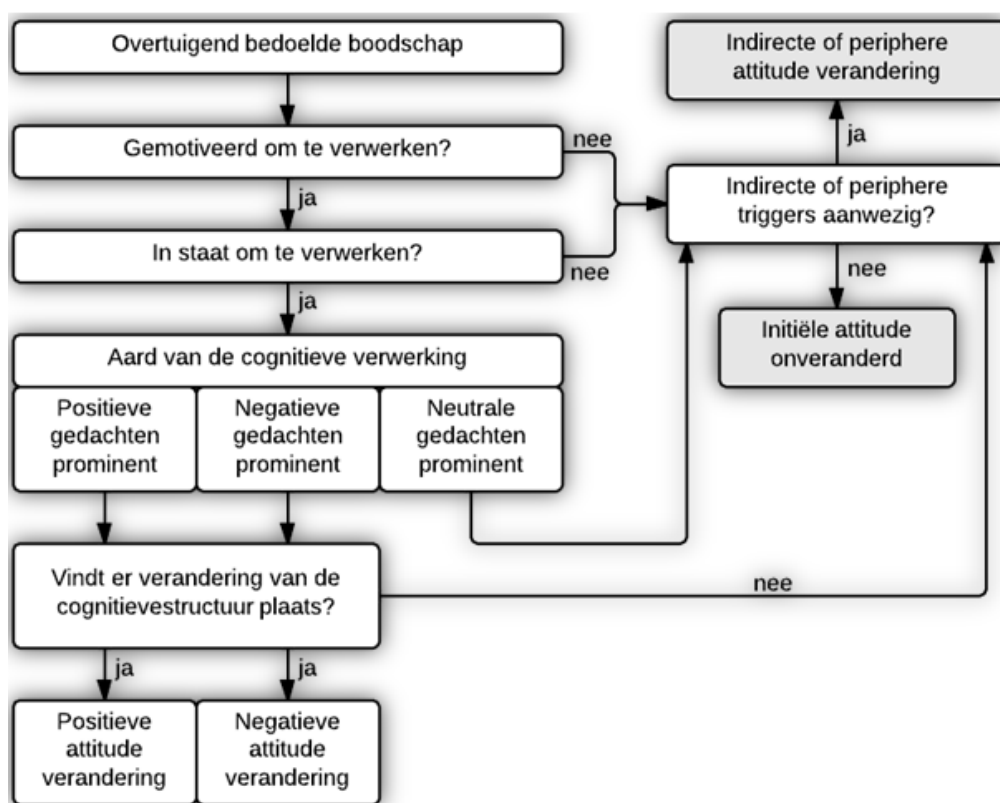
Het Elaboration Likelihood Model gaat ervan uit dat er twee manieren zijn van informatieverwerking: een bewuste en beredeneerde manier (systematisch verwerking/centrale route) en een meer automatische manier die weinig cognitieve capaciteit nodig heeft (heuristische verwerking/perifere route). Deze twee vormen zijn de twee extremen op een continuüm. Tussen deze twee extremen ligt een veelheid aan vormen van informatieverwerking, waarbij

iemand wel een boodschap waarneemt, maar hier niet of beperkt over nadenkt en snel oordeelt (Petty & Cacioppo, zoals geciteerd in Vonk, 2004).

Bij de systematische verwerking of de centrale route van attitudeverandering relateert de ontvanger de inhoud van de boodschap aan de al aanwezige kennis en evalueert de inhoud. De ontvanger denkt dus na over de boodschap. Om volgens deze weg een attitudeverandering teweeg te brengen, zal de boodschap goede argumenten moeten bevatten die relevant zijn, van een hoge kwaliteit zijn en overtuigend zijn. Bij de tweede manier, de heuristische verwerking/perifere route, kunnen allerlei kenmerken een rol spelen die weinig te maken hebben met de kwaliteit van de argumenten. Men kan hier denken aan vormgeving, gevoelens die worden opgeroepen en de lengte van de voorlichting. Wanneer de boodschap aanspreekt of wanneer iemand zich goed voelt bij de boodschap, bestaat de kans dat er attitudeverandering optreedt. Zelfs wanneer de argumenten zelf onzin zijn (Vonc, 2004).

Volgens het Elaboration Likelihood Model ligt het aan de motivatie en de mogelijkheden van de ontvanger welke vorm er wordt gebruikt. Wanneer de ontvanger bijvoorbeeld de boodschap niet begrijpt, heeft hij te weinig mogelijkheden om over de boodschap na te denken. Hij zal dan meer aan de kant van de perifere route zitten. Naast de motivatie en mogelijkheden van de ontvanger, is het ook belangrijk dat er gunstige/positieve gedachten worden opgeroepen. Wanneer dit niet het geval is (neutrale of negatieve gedachten), zal de ontvanger alsnog de perifere route volgen (Petty & Cacioppo, (zoals geciteerd in Vonk, 2004). In Figuur 1 vindt men het schema van het Elaboration Likelihood Model.

Figuur 1

Aangepast van "Sociale psychologie," (p. 416), van R. Vonk, 2004, Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Er wordt veel gebruik gemaakt van het Elaboration Likelihood Model in onder andere de reclamebranche en bij het voorspellen van de effectiviteit van voorlichtingscampagnes. Dit model wordt ook toegepast bij campagnes en reclames die kinderen en/of jongeren als doelgroep hebben. Het model is echter door Petty en Cacioppo (1968)

ontwikkeld na onderzoeken met volwassenen. Er is weinig onderzoek gedaan of dit model ook van toepassing is bij kinderen en jongeren (Te eni-Harari, Lampert & Lehman-Wilzig, 2007).

Met de studie van Te eni-Harari et al. (2007) is er geprobeerd deze vraag te beantwoorden. 330 kinderen tussen de 4 en 15 jaar hebben meegewerkt aan dit onderzoek. De kinderen werden in drie groepen verdeeld op basis van leeftijd (4-7, 8-11, 12-15). In elke groep werden twee verdelingen gemaakt. Een aantal kinderen werd beloofd dat ze een cadeau kregen aan het eind, de andere groep kinderen werd dat niet beloofd. Kinderen aan wie beloofd was dat ze een cadeau kregen vormden een groep met hoge motivatie. Degene aan wie dat niet beloofd was, werden de kinderen met een lage motivatie. Alle kinderen kregen een advertentie te zien. Daarna werden de kinderen geïnterviewd om vast te stellen hoe de attitude tegenover het product uit de advertentie was. Uit de resultaten bleek dat de beoordeling van het product niet samenhangt met de motivatie van het kind en dat in tegenstelling tot volwassenen, kinderen en jongeren geen twee routes gebruiken voor het verwerken van informatie.

Withers, Twigg, Wertheim & Paxton (2002) komen echter met andere resultaten. Zij hebben gekeken naar de effectiviteit van een eetstoornispreventieprogramma onder meisjes van 12-13 jaar. Ze hebben hierbij gebruik gemaakt van het Elaboration Likelihood Model. De deelnemers werden in twee groepen verdeeld: een interventiegroep en een controlegroep. De resultaten lieten zien dat de interventiegroep in tegenstelling tot de controlegroep een positieve verandering door hadden gemaakt. De conclusie van dit onderzoek is dat het Elaboration Likelihood Model wel toegepast kan worden op jongeren.

Samengevat is er in deze paragraaf getracht antwoord te geven op twee deelvragen, namelijk: 'wat is voorlichting?' en 'hoe kan voorlichting een attitudeverandering teweeg brengen?' Het is belangrijk om deze deelvragen te beantwoorden voordat de effectiviteit van twee verschillende voorlichtingen vergeleken kan worden. De definitie van voorlichting is volgens Stalenhoef (2009) bewuste en doelgerichte communicatie waardoor iemand informatie kan verkrijgen, verwerken en toepassen. Het doel van voorlichting omtrent seksuele diversiteit is volgens Rutgers WPF (2011) het stimuleren van respect, begrip en openheid ten aanzien van seksualiteit, seksuele diversiteit en daarmee samenhangende opvattingen, waarden en normen.

De tweede deelvraag die in deze paragraaf is besproken is: 'hoe kan voorlichting een attitudeverandering teweeg brengen?' Volgens Vonk (2004) kan dit door middel van overreding, een vorm van voorlichting waarbij men een boodschap heeft waarmee men iemand wil overtuigen. Overreding werkt alleen via bewuste overwegingen. Door middel van het Elaboration Likelihood Model is geprobeerd uit te leggen hoe attitudes kunnen ontstaan. Het model gaat over de kans dat er goed over een boodschap wordt nagedacht, de factoren die hier invloed op hebben, de gevolgen ervan voor attitudeverandering en voor de relatie tussen attitude en gedrag. Volgens dit model zijn er twee manieren zijn van informatieverwerking: een bewuste manier, genaamd systematisch verwerking en een meer automatische vorm, genaamd heuristisch verwerking.

Er is weinig onderzoek gedaan naar of dit model ook toepasbaar is bij kinderen en jongeren. Twee onderzoeken zijn in deze paragraaf besproken. Het eerste onderzoek dat besproken is, is dat van Te eni-Harari et al. (2007). Uit dit onderzoek bleek dat de beoordeling van het product niet samenhangt met de motivatie van het kind en dat in tegenstelling tot volwassenen, kinderen en jongeren geen twee routes gebruiken voor het verwerken van informatie. Withers et al. (2002) komen echter met andere resultaten. Volgens de resultaten van dit onderzoek is het Elaboration Likelihood Model wel toepasbaar op jongeren.

4.6 Ervaringsdeskundigheid

Voordat voorlichting over seksuele diversiteit door de docent vergeleken kan worden met voorlichting door een ervaringsdeskundige en de uiteindelijke hoofdvraag beantwoord kan worden, is het noodzakelijk dat er eerst gekeken wordt naar de definitie en de competenties die een ervaringsdeskundige moet bezitten. Het eerste stuk van deze paragraaf gaat dan ook in op deelvraag 7 en deelvraag 8. Het einde van de paragraaf gaat in op de deelvraag: ‘welke vorm van voorlichting is effectiever?’

Voorlichting over seksuele diversiteit kan op meerdere manieren aangeboden worden. De school heeft de mogelijkheid om een lespakket aan te schaffen. Een groot aantal scholen kiest voor deze optie en verwerkt de voorlichting in een vak zoals biologie, maatschappijleer of verzorging. Van de Bongardt, Mouthaan en Bos (2009) hebben onder andere onderzocht welke onderwerpen binnen seksuele voorlichting docenten het lastigst vonden om te behandelen. Dit hebben ze gedaan aan de hand van interviews met docenten. Uit deze interviews bleek dat ze homoseksualiteit het moeilijkste onderwerp vonden om te bespreken. De docenten gaven aan dat ze dit moeilijk vonden omdat ze veel homonegativiteit onder de scholieren zagen, vooral onder allochtone jongens. Dit uitte zich in negatieve opmerkingen, vooral omtrent mannelijke homoseksualiteit. De docenten gaven ook aan dat er veel misverstanden onder de scholieren heersen. Dit maakt het extra lastig om er voorlichting over te geven. Sommige docenten geven aan dat ze zich soms machteloos voelen als het om dit onderwerp gaat. Ze voelen zich niet in staat om de vooroordelen te corrigeren, misverstanden te verhelderen en de algemene homonegativiteit om te buigen (Van de Bongardt, Mouthaan & Bos, 2009).

Aangezien het onderwerp homoseksualiteit al zo beladen lijkt te zijn, geeft een deel van de deelnemers aan bisexualiteit en transgender helemaal niet te behandelen. De reden hiervoor is dat er volgens de docenten nog meer misverstanden bestaan onder de scholieren wanneer het om deze componenten gaat. Daarnaast is het onbegrip nog groter dan bij homoseksualiteit. Eén docent zei hierover: “Dat twee mannen met elkaar kunnen trouwen en twee vrouwen vinden ze al zeer ver... [gaan].” (Van de Bongardt, Mouthaan & Bos, 2009).

Dit is volgens EMBRACE PINK, een stichting die zich inzet voor homoseksuelen, lesbiennes, biseksuelen en transgenders in Tilburg, een reden waarom sommige scholen ervoor kiezen om te werken met een ervaringsdeskundige. Tijdens zo’n voorlichting komt een ervaringsdeskundige in de klas om voorlichting te geven. Er zijn verschillende definities van ervaringsdeskundigheid te vinden in de literatuur. Echter is er geen definitie beschikbaar die ook van toepassing is bij voorlichting over seksuele diversiteit. Vanwege deze reden is er contact geweest met COC Tilburg en EMBRACE PINK. Deze gaven aan dat zij een ervaringsdeskundige beschrijven als iemand die zelf homoseksueel, lesbisch, biseksueel of transgender is en die zichzelf en zijn/haar ervaringen inzet binnen een LHBT organisatie door bijvoorbeeld voorlichting te geven over seksuele diversiteit.

Elke voorlichting heeft een doel. Het streefdoel van de voorlichting seksuele diversiteit van COC Nederland (een van de organisaties die gebruik maakt van ervaringsdeskundigen) is: “vooroordelen over homoseksualiteit, bisexualiteit en transgender weg te nemen, de tolerantie van deze groepen te verhogen en om inzicht te geven in de eigen ontwikkeling van leerlingen. Op die manier kan de voorlichting bijdragen aan een veilige, tolerante school en aan de persoonlijke vorming van leerlingen” (COC Nederland, z.j.).

Om dit doel te bereiken zal een voorlichter over verschillende competenties moeten beschikken. Dit wordt ook ondersteund door Dankmeijer (2012). Volgens hem is zeventig procent van de effectiviteit van een voorlichting afhankelijk van de persoonlijkheid van de voorlichter, vijftien procent van de duur van de voorlichting en maximaal

vijftien procent van de specifieke inhoud. De voorlichter is dus erg belangrijk. De basiscompetenties die voorlichters in ieder geval moeten beheersen zijn onder te verdelen in kennis, houding en vaardigheden. Onderstaande specifieke competenties zijn bepaald voor een ervaringsdeskundige als voorlichter.

Een voorlichter moet in ieder geval kennis hebben over wat de belangrijkste vooroordelen zijn over homoseksuele mannen, biseksuelen, lesbische vrouwen en transgender, hoe men die kan corrigeren, wat homoseksualiteit, biseksualiteit en transgender inhouden en hoe men deze begrippen uit kan leggen aan anderen. Het is daarnaast belangrijk dat de voorlichter weet wat de actualiteiten zijn en wat er in de wet staat over deze groepen. Als laatste is het ook belangrijk dat de voorlichter enige kennis bezit van didactiek en verschillende methodes (Dankmeijer, 2012).

Het tweede deel van competentie is de houding van de voorlichter. Wat het allerbelangrijkste is in de houding is dat voorlichters open staan voor andere meningen, waarden en normen. Tijdens een voorlichting over seksuele diversiteit aan scholieren van het voorgezet onderwijs zal de voorlichter merken dat scholieren een hele andere beleving of identiteit kunnen hebben. De voorlichter moet hier integer mee om kunnen gaan en zich niet laten leiden door zijn of haar emoties (Dankmeijer, 2012).

Vaardigheden is de laatste component van de basiscompetenties die een goede voorlichter moet bezitten. Ze moeten open kunnen en durven te praten over hun eigen emoties, coming out en geaardheid. Dit moet echter ook een helder verhaal zijn. Daarnaast zijn gesprekstechnieken, orde kunnen houden in een groep en een veilig, open klimaat creëren belangrijk. Het is ook aan te bevelen dat de voorlichter de scholieren aan het denken kan zetten en vragen op kan wekken (Dankmeijer, 2012).

Wanneer een ervaringsdeskundige aan deze competenties voldoet, zou de kans groter zijn dat voorlichting effectief is. Er is echter te weinig onderzoek gedaan naar de effectiviteit van voorlichting over seksuele diversiteit om deze hypothese te ondersteunen. Er zijn geen onderzoeken gevonden naar de effectiviteit van voorlichting gegeven door zowel een docent als een ervaringsdeskundige. Toch moeten basisscholen en scholen van het voortgezet onderwijs sinds december 2012 verplicht voorlichting geven over seksuele diversiteit (Rijksoverheid, 2012). Dit staat haaks op het advies van de Onderwijsraad, die in 2006 pleitte voor meer empirische onderbouwing binnen het onderwijs (Rijksoverheid, 2008).

Vanwege het feit dat er weinig onderzoek is gedaan naar de effectiviteit, is de deelvraag met betrekking tot de effectiviteit moeilijk te beantwoorden. Er zijn wel enkele bronnen, maar dit zijn veelal gebaseerd op kleinschalige onderzoeken en ervaringen van ervaringsdeskundigen zelf. Er zijn echter geen bronnen bekend die gaan over de vergelijking docent versus ervaringsdeskundige.

Volgens Schouten en Blaauw (2011) zou voorlichting door ervaringsdeskundigen meer effect hebben dan voorlichting van de docent. Hiervoor hebben ze een aantal argumenten. Het eerste argument is dat de voorlichters dichter bij de scholieren staan als het gaat om de beleving en taal. Ze zijn gelijkwaardig aan de scholieren. Daarnaast horen de leerlingen persoonlijke verhalen en ervaringen. Dit zou volgens de auteurs (beginnend) respect kweken. Volgens de leerlingen die de onderzoekers tijdens hun onderzoek hebben gesproken, zijn ervaringsdeskundige voorlichters beter, omdat zij kunnen vertellen uit persoonlijke ervaring en beleving. Dit zouden de scholieren meer waarderen. (Schouten & Blaauw, 2011).

Mooij en Fettelaar (2013) komen met dezelfde soort resultaten. Volgens hen kan een ervaringsdeskundige extra dingen bijbrengen, wat een heteroseksuele docent niet kan. Ten eerste zijn de scholieren voorzichtiger met hun

uitspraken wanneer de docent de voorlichting zelf geeft of aanwezig is. Hierdoor kan de docent niet goed in gaan op wat er echt gedacht wordt over het onderwerp. Een ervaringsdeskundige kan dat vaak wel. Hij/zij lokt een open discussie uit waardoor er een beter beeld verkregen kan worden en waardoor de voorlichting daarop aangepast kan worden. Daarnaast vertellen de ervaringsdeskundigen die voorlichting komen geven vrijwel allemaal hun persoonlijke coming out verhaal. Volgens het onderzoek heeft dit een duidelijk effect op de scholieren. Ze luisteren zeer aandachtig en belangstellend. Daarnaast blijkt dit coming out verhaal goed aan te sluiten bij de onzekere leeftijdsfase waar de jongeren zich in bevinden. Wanneer de voorlichters vertellen hoe zij als 'gewone' jongen of meisje ontdekten anders te zijn, zorgt dit voor een betere beleving en beter inzicht. Dit zou volgens het onderzoek bij kunnen dragen aan de preventie van discriminatie (Mooij & Fettelaar, 2013).

Meerdere organisaties geven aan dat de voorlichting door een ervaringsdeskundige voor veel scholieren het eerste werkelijke contact is met een persoon die niet heteroseksueel is (EMBRACE PINK, persoonlijke communicatie, 25 september 2013; COC Nederland, z.j.). Dit zou de verhalen een gezicht geven waardoor de voorlichter als het ware een rolmodel wordt als het draait om homoseksualiteit.

Naast deze kleinschalige onderzoeken en ervaringen van organisaties, bestaan er enkele theorieën die te maken kunnen hebben met de effectiviteit van de verschillende vormen van voorlichting over seksuele diversiteit. Deze theorieën zijn echter niet onderzocht in deze context.

Eerder in deze paragraaf werd aangegeven dat de voorlichting door een ervaringsdeskundige voor veel scholieren hun eerste daadwerkelijke contact is met een niet heteroseksueel iemand. Dit is volgens de organisaties zoals COC Nederland en EMBRACE PINK erg belangrijk en kan ervoor zorgen dat de attitude positiever wordt. Dit wordt ook onderbouwd door de contacthypothese. Volgens de contacthypothese (Pettigrew & Tropp, zoals geciteerd in Vonk, 2004) kunnen vooroordelen, stereotypen en discriminatie verdwijnen wanneer de groepen in contact komen met elkaar. Er zitten wel enkele voorwaarden aan deze theorie. Het moet gaan om mensen met een vergelijkbare status, ze moeten een gemeenschappelijk doel hebben, er moet persoonlijk contact plaatsvinden tussen de groepen en autoriteiten moeten ondersteuning bieden. Volgens Mooij en Fettelaar (2013) voldoen ervaringsdeskundigen aan de meeste eisen. Deze voorlichters zouden op een meer vergelijkbare status staan met de scholieren dan de docent. De docent beoordeelt deze scholieren immers met rapporten en andere cijfers. Daarnaast vindt er zeker persoonlijk contact plaats. Een voorbeeld hiervan is de openheid van de ervaringsdeskundigen en de mogelijkheid voor scholieren om alles te vragen wat ze willen. De laatste voorwaarde waar aan wordt voldaan is dat de autoriteiten ondersteuning bieden. In deze vorm kan men denken aan regels die op school gelden. De enige voorwaarde waar niet direct aan voldaan wordt is het hebben van een gemeenschappelijk doel. Dit is niet in ieder geval niet te vinden binnen de beschikbare literatuur.

Een andere psychologische theorie die hiermee te maken kan hebben is het mere-exposure effect. Dit houdt in dat wanneer men iets vaker ziet, de kans groter is dat je het positiever waardeert (Zajonc 1968, zoals geciteerd in Vonk, 2004). Doordat de scholieren iemand zien die geen hetero is, kan dit bijdragen aan een attitudeverandering. Natuurlijk is één keer niet genoeg om een attitudeverandering op basis van het mere-exposure te bewerkstelligen, maar het is wel een begin.

Samengevat blijkt er weinig literatuur bekend over het verschil in het effect tussen voorlichting over seksuele diversiteit gegeven door een docent en gegeven door een ervaringsdeskundige. Er kan dus geen duidelijk antwoord gegeven worden over welke vorm effectiever is. Toch zijn er wel enkele aanwijzingen bekend die suggereren dat ervaringsdeskundigheid beter zou zijn. Het blijkt dat docenten aangeven dat zij zich niet in staat

voelen om de vooroordelen over seksuele diversiteit te corrigeren, misverstanden te verhelderen en de algemene homonegativiteit om te buigen. Dit is de reden dat LHBT organisaties aangeven dat voorlichting door een ervaringsdeskundige beter zou zijn. Daarnaast zijn er enkele bronnen beschikbaar die aangeven dat voorlichting door een ervaringsdeskundige meer voordelen heeft. De scholieren komen vaak voor het eerst in contact met iemand die niet heteroseksueel is, ze zijn meer gelijkwaardig aan de scholieren dan een docent, de voorlichter zal als rolmodel kunnen dienen en de voorlichters kunnen uit eigen ervaring vertellen. Dit laatste zouden de scholieren meer waarderen. Daarnaast zijn er enkele theorieën die invloed kunnen hebben op de attitudeverandering door een ervaringsdeskundige, zoals de contacthypothese en het mere-exposure effect.

5 Conclusie en Discussie literatuuronderzoek

Op basis van de hierboven genoemde literatuur kunnen enkele conclusies getrokken worden om zo de vragen te beantwoorden die in de inleiding zijn benoemd. Om het overzichtelijk te houden, wordt er per deelvraag een antwoord geformuleerd. Aan het einde worden deze conclusies samengevoegd om daarmee zo goed als mogelijk de hoofdvraag te beantwoorden.

Wat is een attitude omtrent seksuele diversiteit?

Wanneer men praat over een attitude, bedoelt men meningen, opvattingen en gedachtes ten opzichte van iets of iemand (Brug et al., 2008). Een negatieve attitude omtrent homoseksualiteit noemt men homonegativiteit. De laatste jaren wordt er gedacht dat deze homonegativiteit is gedaald. Er blijkt echter een verschil te zitten tussen de dagelijkse werkelijkheid en de onderzoeksresultaten. Dit zou komen doordat er een verschil bestaat tussen traditionele en moderne homonegativiteit (Van Wijk et al., 2005). Veel onderzoeksresultaten zijn gebaseerd op de traditionele homonegativiteit. Uit onderzoek blijkt dat hoewel de ouderwetste, traditionele homonegativiteit is afgenomen, is deze niet vervangen door een positieve attitude, maar door een meer moderne en subtielere vorm van homonegativiteit (Kuyper & Bakker, 2006).

Waaruit bestaat een attitude ten opzichte van seksuele diversiteit?

Naast een verschil tussen traditionele en moderne homonegativiteit, kan de attitude ten opzichte van seksuele diversiteit ook opgedeeld worden in verschillende dimensies, namelijk: algemene aanvaarding; gelijke rechten en (anti)discriminatie; reactie op homoseksualiteit in naaste omgeving en als laatste reactie op homoseksualiteit in de openbaarheid (Keuzenkamp et al., 2006)

Hoe is de attitude ten opzichte van seksuele diversiteit in Nederland?

Als men kijkt naar de verschillende dimensies die bij de vorige deelvraag zijn genoemd, blijkt dat de bevolking de laatste dimensie, reactie op homoseksualiteit in de openbaarheid, het negatiefst beoordeeld. Deze dimensies zijn alleen onderzocht bij homoseksualiteit (Keuzenkamp & Kuyper, 2013). Wanneer men praat over seksuele diversiteit, horen daar ook biseksualiteit en transgender bij. Er is weinig bekend over de attitude omtrent deze twee componenten. De literatuur die wel beschikbaar is, suggereert dat de houding tegenover biseksuelen iets negatiever is dan de houding tegenover homoseksuelen. Biseksuele vrouwen worden over het algemeen echter iets positiever beoordeeld dan biseksuele mannen (Keuzenkamp & Kuyper, 2013). De andere component van seksuele diversiteit is transgender. Over de attitude ten opzichte van transgenders is nog minder bekend dan over die van biseksualiteit. Uit de beschikbare literatuur worden aanwijzingen en verwachtingen geuit dat deze houding nog negatiever zal zijn. (Keuzenkamp et al., 2006 ; Kuyper, 2012). Dit is gebaseerd op de uitkomst dat homoseksualiteit wordt afgewezen vanwege het idee dat homoseksuelen zich niet gedragen zoals van hun sekse wordt verwacht. Vrouwelijkere mannen en mannelijkere vrouwen worden erger afgekeurd dan de geaardheid zelf. Dit zorgt voor de gedachte dat transgender nog negatiever wordt beoordeeld dan homoseksualiteit en biseksualiteit (Keuzenkamp et al., 2006).

Wat is de attitude van scholieren van het voortgezet onderwijs ten opzichte van seksuele diversiteit?

De antwoorden op de vorige deelvragen zijn gebaseerd op onderzoek onder de gehele bevolking vanaf 16 jaar. Wanneer er wordt gekeken naar de attitude omtrent seksuele diversiteit van scholieren van het voortgezet onderwijs, blijkt dat de attitude van jongeren ten opzichte van homoseksualiteit nog veel te wensen overlaat (Keuzenkamp & Kuyper, 2013 ; De Graaf et al., 2012). Er zijn geen cijfers of onderzoeken gevonden die ingaan op

de attitude ten opzichte van biseksualiteit of transgender. Er kan hierover dus geen uitspraak gedaan worden. In het huidige onderzoek wordt er vanuit gegaan dat deze net zoals bij de gehele bevolking negatiever zijn dan de attitude omtrent homoseksualiteit.

Wat houdt voorlichting seksuele diversiteit in?

De definitie van voorlichting is: 'bewuste en doelgerichte communicatie waardoor iemand informatie kan verkrijgen, verwerken en toepassen' (Stalenhoef, 2009). Het doel van voorlichting omtrent seksuele diversiteit is het stimuleren van respect, begrip en openheid ten aanzien van seksualiteit, seksuele diversiteit en daarmee samenhangende opvattingen, waarden en normen (RutgersWPF, 2011).

Hoe kan voorlichting een attitudeverandering teweeg brengen?

Voorlichting kan door middel van overreding een attitudeverandering teweeg brengen. Hoe een attitude kan veranderen, heeft te maken met de wijze waarop attitudes ontstaan. Het Elaboration Likelihood Model kan inzicht geven in hoe deze veranderd kunnen worden. Het model gaat ervan uit dat er twee soorten manieren van informatieverwerking zijn: een systematische en een heuristische verwerking. De eerste vorm is een meer beredeneerde manier. Dit zorgt voor een eventuele attitudeverandering (Vonk, 2004). Met de voorlichting moet dus geprobeerd worden dat de scholieren de informatie over seksuele diversiteit op deze manier van verwerken. Er is echter weinig onderzoek gedaan naar of dit model ook toepasbaar is bij kinderen en jongeren. Twee onderzoeken zijn in dit rapport besproken. Deze twee onderzoeken komen echter met verschillende conclusies. Er kan dus geen definitief antwoord gegeven worden of dit model wel of niet werkt bij jongeren.

Wat is ervaringsdeskundigheid?

Er zijn verschillende definities beschikbaar over wat ervaringsdeskundigheid inhoudt. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de definitie die de organisaties COC Nederland en EMBRACE PINK aanhouden, namelijk: 'iemand die zelf homoseksueel, lesbisch, biseksueel of transgender is en die zichzelf en zijn/haar ervaringen inzet binnen een LHBT (lesbisch, homoseksueel, biseksueel, transgender) organisatie door bijvoorbeeld voorlichting te geven over seksuele diversiteit'.

Welke competenties moet een ervaringsdeskundige bezitten?

Onderzoek suggereert dat de persoonlijkheid van de voorlichter voor 70% bepaalt of de voorlichting effectief is of niet. De basiscompetenties die ervaringsdeskundige voorlichters in ieder geval moeten beheersen zijn onder te verdelen in kennis, houding en vaardigheden. Onder kennis valt onder andere weten welke vooroordelen over LHBT'ers er kunnen bestaan, hoe men die kan corrigeren, welke methodes er zijn en wat de actualiteiten over dit onderwerp zijn. Onder houding valt onder andere openstaan voor andere meningen en zich niet laten leiden door zijn/haar emoties. Het laatste onderdeel van competentie is de vaardigheden die een ervaringsdeskundige moet bezitten. De voorlichter moet open kunnen en durven praten over zijn/haar coming out, ervaringen en emoties, hij/zij moet goede gesprekstechnieken bezitten en een veilig, open klimaat kunnen creëren (Dankmeijer, 2012).

Welke vorm van voorlichting is effectiever?

Er blijkt weinig literatuur bekend over het verschil in het effect tussen voorlichting over seksuele diversiteit gegeven door een docent en gegeven door een ervaringsdeskundige. Er kan dus geen duidelijk antwoord gegeven worden op de vraag welke vorm effectiever is. Toch zijn er wel enkele aanwijzingen bekend die doen vermoeden dat ervaringsdeskundigheid beter zou zijn. Het blijkt dat docenten aangeven dat zij zich niet in staat voelen om de vooroordelen over seksuele diversiteit te corrigeren, misverstanden te verhelderen en de algemene homonegativiteit om te buigen (Van de Bongardt, Mouthaan & Bos, 2009). Dit is de reden dat LHBT organisaties

aangeven dat voorlichting door een ervaringsdeskundige beter zou zijn. Daarnaast zijn er enkele bronnen beschikbaar die aangeven dat voorlichting door een ervaringsdeskundige meer voordelen heeft. De scholieren komen vaak voor het eerst in contact met iemand die niet heteroseksueel is (COC Nederland, z.j.), ze zijn meer gelijkwaardig aan de scholieren dan een docent, de voorlichter zal als rolmodel kunnen dienen en de voorlichters kunnen uit eigen ervaring vertellen. Dit laatste zouden de scholieren meer waarderen (Schouten & Blaauw, 2011). Daarnaast zijn er enkele theorieën die invloed kunnen hebben op de attitudeverandering door een ervaringsdeskundige, zoals de contacthypothese en het mere-exposure effect. Er kan dus voorzichtig gezegd worden dat voorlichting door een ervaringsdeskundige effectiever zou zijn.

Het is onmogelijk om een wetenschappelijk onderbouwd antwoord te formuleren op de hoofdvraag, aangezien er geen onderzoeken bekend zijn die de effectiviteit van voorlichting door een docent en door een ervaringskundige meten. Daarnaast zijn deze twee vormen in een wetenschappelijk onderzoek nog niet vergeleken met elkaar. Dit zal in het veldonderzoek aan bod komen. Op dit moment kunnen er alleen enkele vermoedens uitgesproken worden over welke methode de grootste attitudeverandering teweeg kan brengen. Deze vermoedens wijzen allemaal in de richting van ervaringsdeskundigheid.

Discussie

Er kunnen enkele kanttekeningen geplaatst worden bij dit literatuuronderzoek. Niet alle bronnen die gebruikt zijn voor dit onderzoek zijn wetenschappelijk onderbouwd, zoals het onderzoek van Dankmeijer (2012). Daarnaast is er gebruik gemaakt van persoonlijke communicatie met verschillende organisaties. Deze informatie is niet terug te vinden in de literatuur. Daarnaast komt sommige informatie van organisaties (COC Nederland) die zelf voorlichting op basis van ervaringsdeskundigheid aanbieden. Men kan dus verwachten dat deze informatie niet geheel objectief is. De reden waarom deze informatie toch is gebruikt, is doordat er weinig tot geen andere bronnen beschikbaar waren die dit onderwerp bespraken.

Naast de kanttekeningen kunnen er ook een aantal aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan worden. Ten eerste is het aan te bevelen om meer onderzoek te doen naar de attitudes omtrent bisexualiteit en transgender. De gevonden wetenschappelijke bronnen gaan vooral over homoseksualiteit. Bisexualiteit en transgender worden weinig tot niet besproken. Dit betekent dat de informatie in dit onderzoek over deze twee groepen gebaseerd is op slechts enkele bronnen. Dit maakt de betrouwbaarheid van deze informatie minder. Daarnaast zijn de bronnen die gebruikt zijn (Kuyper, 2012) over het onderwerp transgender niet geheel betrouwbaar, omdat de deelnemers van het onderzoek afkomstig zijn uit een accespanel. Dit is geen representatieve steekproef.

Daarnaast gebruiken veel onderzoekers steeds andere indelingen voor de vraag waaruit een attitude omtrent seksuele diversiteit bestaat. De ene onderzoeker maakt gebruik van een vragenlijst waarin traditionele en moderne homonegativiteit worden gescheiden, terwijl de ander weer een indeling maakt op basis van vier verschillende dimensies. Al deze verdelingen zijn wetenschappelijk onderbouwd, maar door de verschillende indelingen is het lastig om een algemene uitspraak te doen. Het is dan ook aan te bevelen om bij volgend onderzoek deze indelingen te combineren. Wanneer de attitude omtrent bisexualiteit en transgender verder wordt onderzocht, is het ook aan te raden om deze gecombineerde indeling te gebruiken. Pas dan is het mogelijk om een geheel antwoord te geven op de vraag wat de attitude omtrent seksuele diversiteit is.

Als laatste kan er een suggestie gedaan worden om de attitude omtrent seksuele diversiteit specifiek van scholieren van het voortgezet onderwijs te onderzoeken. Hierbij is het weer aanbevolen om de gecombineerde indeling traditionele/moderne homonegativiteit en de verschillende dimensies te gebruiken.

De hoofdvraag is door middel van het literatuuronderzoek niet te beantwoorden. Dit komt doordat de beschikbare wetenschappelijke bronnen gaan over voorlichting over seksuele diversiteit in het algemeen of over ervaringsdeskundigheid. Nergens in de literatuur wordt voorlichting door een docent en door een ervaringsdeskundige met elkaar vergeleken. Uit dit literatuuronderzoek komen vooral vermoedens naar voren. Het is daarom belangrijk om deze vermoedens te testen door middel van een veldonderzoek, zodat er met zekerheid antwoord kan gegeven worden op de vraag welke methode van voorlichting het meest effectief is.

Dit literatuuronderzoek is van groot belang voor het toekomstige veldonderzoek dat gedaan zal worden. De gegeven definities van de begrippen zoals attitude, seksuele diversiteit en voorlichting kunnen in het veldonderzoek gebruikt worden tijdens het operationaliseren van de begrippen en in de kwantitatieve vragenlijst. Daarnaast zal er in het kwantitatief onderzoek rekening gehouden worden met de verschillende indelingen (moderne/traditionele homonegativiteit en de verschillende dimensies) door vragen in de vragenlijst hier op aan te passen.

Dit literatuuronderzoek kan relevant zijn voor toegepaste psychologen wanneer zij zelf onderzoek doen naar de verschillende vormen van voorlichting omtrent seksuele diversiteit en de effectiviteit hiervan. Daarnaast kunnen anderen gebruik maken van de suggesties voor vervolgonderzoek die in dit literatuuronderzoek zijn besproken. Een andere manier waarop dit onderzoek relevant kan zijn voor toegepast psychologen, is bij het ontwikkelen van voorlichtingen en/of campagnes omtrent seksuele diversiteit. Wanneer men kijkt naar de bredere context kan dit onderzoek ook relevant zijn. Door de ingevoerde wet in 2012 is seksuele diversiteit en voorlichting hierover binnen het onderwijs erg actueel. Het doel van de voorlichting is volgens de overheid om een veiliger klimaat op school te ontwikkelen voor LHBT jongeren. Op dit moment kan er echter geen antwoord gegeven worden op de hoofdvraag welke vorm van voorlichting omtrent seksuele diversiteit het meest effectief is. De mogelijkheid bestaat dus dat deze maatregel niet werkt en dat deze jongeren nog steeds niet worden geholpen. Wanneer het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap het belang in zien om dit verder te onderzoeken, kan er onder andere opdracht toe gegeven worden om dit op grote schaal te onderzoeken, zodat de wet uiteindelijk meer invulling krijgt en scholen duidelijkheid krijgen. Daarnaast zou de overheid subsidies kunnen geven aan organisaties om effectieve lesprogramma's te laten ontwikkelen of ervaringsdeskundigen beter op te leiden, met het doel dat scholieren de meest effectieve vorm van voorlichting omtrent seksuele diversiteit ontvangen en de scholen een veiligere plek worden voor LHBT jongeren.

Voor GGD Hart voor Brabant betekent dit literatuuronderzoek dat er een beter beeld is gegeven wat er allemaal komt kijken bij voorlichting omtrent seksuele diversiteit. Het is echter wel belangrijk dat er een veldonderzoek plaatsvindt, zodat de hoofdvraag beantwoord kan worden. Uiteindelijk zal GGD Hart voor Brabant scholen en gemeenten kunnen adviseren welke vorm van voorlichting het meest effectief is bij scholieren. De GGD kan de resultaten dan ook toepassen in hun project: 'Maand van de liefde'.

6 Inleiding veldonderzoek

Sinds 1 december 2012 is het voor scholen verplicht om voorlichting te geven over het onderwerp seksuele diversiteit. Dit besluit is genomen door het ministerie van onderwijs. Er zijn echter geen eisen of richtlijnen gesteld aan de invulling van deze voorlichting (Rutgers WPF, 2011). Dit besluit is genomen nadat een aantal organisaties (Rutgers WPF, CHOICE for youth and sexuality, EduDivers, MOVISIE, Partnerschap Aanpak seksueel geweld, Schorer, Soa Aids Nederland en Stichting PANN) samen een brief gestuurd hebben naar minister Van Bijsterveldt (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap) met de aanbeveling om seksualiteit en seksuele diversiteit op te nemen in de kerndoelen van het onderwijs. Dit hebben zij gedaan, omdat volgens hen de attitude omtrent homoseksualiteit, biseksualiteit en transgender bij schoolgaande jongeren te verbeteren valt.

Dit wordt ook bevestigd door het onderzoek van Keuzenkamp (2013). Hieruit blijkt dat de school geen veilige plek voor lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender (LHBT) jongeren is. Het woord homo wordt dagelijks als scheldwoord gebruikt en 75% van de LHBT jongeren krijgt te maken met anti homo uitingen. Uit datzelfde onderzoek blijkt ook dat de zelfmoordcijfers onder deze jongeren een stuk hoger ligt dan bij hun hetero leeftijdsgenoten.

Uit het literatuuronderzoek is er naar voren gekomen dat er binnen de attitude omtrent homoseksualiteit verschillende verdelingen gemaakt kunnen worden. Het eerste onderscheid dat men kan maken is tussen traditionele en moderne homonegativiteit. Traditionele homonegativiteit is duidelijk, openlijker en daardoor makkelijker te meten dan de moderne vorm. Veel onderzoeksresultaten zijn gebaseerd op de traditionele homonegativiteit. Uit onderzoek blijkt dat hoewel de ouderwetste, traditionele homonegativiteit is afgenomen, deze niet vervangen is door een positieve attitude, maar door een meer moderne en subtielere vorm van homonegativiteit (Kuyper en Bakker, 2006).

Het tweede onderscheid dat men kan maken binnen de attitude omtrent homoseksualiteit zijn de verschillende dimensies waarop de attitude betrekking heeft. Volgens Keuzenkamp, Bos, Duyvendak & Hekma (2006) zijn er vier verschillende dimensies te onderscheiden, namelijk 'algemene opvattingen', 'gelijke rechten', 'in de openbaarheid' en 'in de naaste omgeving'. De attitudes op basis van deze dimensies kunnen onderling erg wisselend zijn. Zo kan iemand vinden dat homoseksuelen hun leven mogen leiden zoals ze willen, maar dat ze niet dezelfde rechten mogen hebben als heteroseksuelen bij het adopteren van kinderen. Hieruit blijkt dat het moeilijk is om een algemene uitspraak te doen over de attitude omtrent homoseksuelen. Beide verdelingen zijn alleen onderzocht bij homoseksualiteit en niet bij de andere componenten van seksuele diversiteit (biseksualiteit en transgender).

Om de attitude van jongeren omtrent seksuele diversiteit te verbeteren kan er gebruikt gemaakt worden van voorlichting (Vonk, 2004). Er zijn verschillende manieren om deze voorlichting vorm te geven. Sommige scholen maken gebruik van een lespakket, andere scholen nodigen een ervaringsdeskundige uit om dit onderwerp te bespreken. GGD Hart voor Brabant wil graag weten welke vorm van voorlichting over seksuele diversiteit effectiever is, zodat ze scholen in de gemeente kunnen adviseren en ondersteunen bij het vormgeven van de voorlichting. Uit het literatuuronderzoek blijkt echter dat er weinig bekend is over welke vorm van voorlichting effectiever is bij de scholieren. Er zijn wel enkele aanwijzingen dat voorlichting door middel van ervaringsdeskundigheid beter is (Van de Bongardt, Moutaen en Bos, 2009; Mooij en Fettelaar, 2013; EMBRACE PINK, persoonlijke communicatie, 25 september 2013). Ondanks dat er aanwijzingen zijn dat ervaringsdeskundigheid beter is, is dit niet met zekerheid te zeggen.

Er kan vanuit de bovenstaande probleemstelling een vraagstelling geformuleerd worden. De adviesvraag vanuit de opdrachtgever luidt: *welke verschillen zijn er in de attitude van scholieren omtrent seksuele diversiteit tussen scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en scholieren die voorlichting krijgen van een ervaringsdeskundige?*

Om een antwoord te geven op deze vraag, zal er een veldonderzoek plaatsvinden onder tweedejaars vmbo-scholieren. Door middel van een vragenlijst wordt er gekeken wat de attitude omtrent homoseksuele mannen, lesbische vrouwen, biseksuelen en transgenders is. De scholieren worden in de twee groepen verdeeld. De ene groep krijgt voorlichting van de docent en de ander door een ervaringsdeskundige. De vragenlijst zal voor en na een voorlichting afgenomen worden om te kijken of de voorlichting effect heeft gehad. Met de resultaten wordt geprobeerd om de volgende deelvragen te beantwoorden:

1. Is er een verschil in attitude omtrent homoseksuele mannen tussen scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?
2. Is er een verschil in attitude omtrent lesbische vrouwen tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?
3. Is er een verschil in attitude omtrent biseksuele mannen tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?
4. Is er een verschil in attitude omtrent biseksuele vrouwen tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?
5. Is er een verschil in attitude omtrent transgender tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?
6. Is er een verschil te vinden in de effectiviteit van de voorlichting tussen jongens en meisjes?
7. Is er een verschil te vinden in de effectiviteit van de verschillende vormen van voorlichting tussen scholieren met een geloofsovertuiging en scholieren zonder geloofsovertuiging?
8. Is er een verschil te vinden in de effectiviteit van de voorlichting en de etniciteit van iemand?
9. Van wie krijgen scholieren zelf het liefste voorlichting omtrent seksuele diversiteit?
10. Wat moet er in een voorlichting omtrent seksuele diversiteit volgens de scholieren zelf?

Deze rapportage bestaat uit verschillende hoofdstukken. Als eerste wordt er ingegaan op de methode van dit veldonderzoek. Hierin worden de deelnemers, de procedure en de materialen verder toegelicht. Daarnaast bevat dit hoofdstuk ook een analyseplan, waarin alle analysemethoden worden verantwoord. Het tweede hoofdstuk bevat de resultaten van dit veldonderzoek. Hierna volgt de conclusie, waarbij de resultaten worden samengevat en er getracht wordt om de hoofdvraag en de deelvragen te beantwoorden. Als laatste vindt men in deze rapportage de discussie. Hierin worden er eventuele kanttekeningen geplaatst bij de zojuist geformuleerde conclusie, worden er suggesties gedaan voor verder onderzoek en wordt besproken wat de conclusie kan betekenen voor de opdrachtgever.

7 Methode veldonderzoek

Dit veldonderzoek kan beschouwd worden als een verkennend onderzoek en is kwantitatief van aard. Er is gebruik gemaakt van een vragenlijst die gebaseerd is op het literatuuronderzoek. Door middel van de vragenlijst wordt getracht de volgende hoofdvraag te beantwoorden: 'welke verschillen zijn er in de attitudeverandering van scholieren omtrent seksuele diversiteit tussen scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en scholieren die voorlichting krijgen van een ervaringsdeskundige?'

Om de uiteindelijke hoofdvraag te beantwoorden, zijn er een aantal deelvragen opgesteld:

1. Is er een verschil in attitude omtrent homoseksuele mannen tussen scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?
2. Is er een verschil in attitude omtrent lesbische vrouwen tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?
3. Is er een verschil in attitude omtrent biseksuele mannen tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?
4. Is er een verschil in attitude omtrent biseksuele vrouwen tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?
5. Is er een verschil in attitude omtrent transgender tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?
6. Is er een verschil te vinden in de effectiviteit van de verschillende vormen voorlichting tussen jongens en meisjes?
7. Is er een verschil te vinden in de effectiviteit van de verschillende vormen van voorlichting tussen scholieren met een geloofsovertuiging en scholieren zonder geloofsovertuiging?
8. Is er een verschil te vinden in de effectiviteit van de voorlichting en de etniciteit van iemand?
9. Van wie krijgen scholieren zelf het liefste voorlichting omtrent seksuele diversiteit?
10. Wat moet er in een voorlichting omtrent seksuele diversiteit volgens de scholieren zelf?

De doelstelling van dit onderzoek is om een eerste beeld te schetsen welke voorlichting omtrent seksuele diversiteit het meest effectief is. In dit hoofdstuk wordt er ingegaan op de deelnemers van het onderzoek, de procedure, de gebruikte materialen en de analysemethoden.

7.1 Deelnemers

De onderzoeksvragen gaan specifiek over de attitude van scholieren in het voortgezet onderwijs, daarom is er contact gezocht met scholen in en rondom Tilburg. Eén school was geïnteresseerd en had op korte termijn ruimte in het lesprogramma om mee te doen aan het onderzoek. Er is dan ook gekozen voor deze school.

Vier tweedejaarsklassen van het VMBO met in totaal 101 scholieren hebben de vragenlijsten ingevuld (N=101). Van deze vier klassen kregen 48 scholieren (47,5%) voorlichting door de docent (groep 1) en 53 scholieren (52,5%) voorlichting door ervaringsdeskundigen van de organisatie EMBRACE PINK (groep 2). Alle 101 scholieren gaven aan hetero te zijn.

In Groep 1 zaten 28 jongens (58,3%) en 20 meisjes (41,7%). Wanneer men kijkt naar de etniciteit van de deelnemers in groep 1, geven 39 scholieren (81,3%) aan zich Nederlands te voelen. 1 scholier (2,1%) voelt zich

Surinaams en 4 scholieren (8,3%) hebben de mogelijkheid 'anders' aangekruist. Van deze 4 scholieren geven 2 scholieren (4,2%) aan zich Nederlands-Antilliaans te voelen, 1 Nederlands-Surinaams (2,1%) en 1 scholier Nigeriaans (2,1%). Er is ook gevraagd naar het geloof. Men kan hierbij de volgende verdeling maken: Rooms-Katholiek 21 scholieren (43,8%) ; Protestants Christelijk 3 scholieren (6,3%) en 24 scholieren (50%) hebben geen geloofsovertuiging.

Groep 2 bestaat uit 21 jongens (39,6%) en 32 meisjes (60,4%). 46 scholieren (86,8%) geven aan zich Nederlands te voelen, 1 scholier (1,9%) Turks en 5 scholieren (9,4%) hebben de mogelijkheid 'anders' aangekruist. Van deze 5 scholieren blijkt 1 Braziliaans te zijn (1,9%), 1 Engels (1,9%), 1 Nederlands-Indonesisch (1,9%), 1 Nederlands-Turks en 1 scholier geeft aan Portugees te zijn (1,9%). Daarnaast heeft 1 scholier (1,9%) deze vraag niet ingevuld. Wanneer men kijkt naar de geloofsovertuiging van de scholieren in groep 2 kan de volgende verdeling gemaakt worden: Rooms-Katholiek: 13 scholieren (24,5%); Islam: 2 scholieren(3,8%); Hindoeïsme: 1 scholier (1,9%); ander geloof: 1 scholier (1,9%) en 36 scholieren (67,9%) hebben geen geloofsovertuiging.

7.2 Procedure

Dit veldonderzoek kan beschouwd worden als een verkennend onderzoek en is kwantitatief van aard. Er is gebruik gemaakt van een vragenlijst. Deze tracht de attitude omtrent seksuele diversiteit van scholieren op het voortgezet onderwijs te meten.

Om het onderzoek uit te kunnen voeren zijn er voldoende respondenten nodig. Deze zullen eerst geworven moeten worden. GGD hart van Brabant heeft een bestand waarin alle contactgegevens van scholen van het voortgezet onderwijs in en rondom Tilburg staan. Alle scholen zijn benaderd via e-mail met de vraag of ze interesse hadden om mee te werken aan het onderzoek. De uiteindelijke school is geselecteerd omdat deze op korte termijn ruimte had in het lesprogramma, er twee docenten waren die voorlichting wilden geven en er genoeg klassen waren om mee te werken aan het onderzoek. Er zijn namelijk vier klassen nodig om een goede vergelijking te maken tussen een voorlichting van een docent en van een ervaringsdeskundige.

Naast de werving van respondenten was het in dit onderzoek belangrijk om ervaringsdeskundigen te werven die voorlichting wilden geven op een school, zodat de soorten voorlichting vergeleken konden worden. Er is contact opgenomen met EMBRACE PINK. Dit is een organisatie in Tilburg die zich inzet voor homoseksuelen, biseksuelen en transgenders. Zij geven vaker voorlichting op scholen van het voortgezet onderwijs en wilden graag meewerken aan dit onderzoek.

Alle respondenten zitten in de tweede klas van het VMBO. Dit betekent dat ze allemaal onder de achttien jaar zijn. Om deze reden kregen de scholieren een week voorafgaand aan het onderzoek een toestemmingsbrief mee naar huis. Deze brief bevatte informatie over het onderzoek en gaf de ouders de mogelijkheid om hun zoon of dochter af te melden voor het onderzoek.

In alle vier de klassen werd er begonnen met een korte mondelinge introductie, waarin uit werd gelegd aan de scholieren wat er ging gebeuren en wat de begrippen homoseksualiteit, biseksualiteit en transgender betekenen. De uitleg van de begrippen is nodig om de vragenlijst in te kunnen vullen en de validiteit te kunnen waarborgen. De vragenlijsten zijn per klas uitgezet en zijn genummerd. Daarnaast bevat de vragenlijst een plaknotitie met daarop hetzelfde nummer. Er werd aangegeven dat de scholieren deze plaknotitie dienen te bewaren, zodat ze het nummer kunnen noteren op de nameting. Aangezien dit onderzoek gaat over de effectiviteit van de voorlichting is

het namelijk noodzakelijk om een voor- en nameting uit te voeren. Na het invullen van de voormeting volgde de voorlichting door de docent (groep 1) of door een ervaringsdeskundigen van EMBRACE PINK (groep 2).

Na de voorlichting vulden de scholieren weer dezelfde vragenlijst in, zodat er gekeken kon worden of de attitude is veranderd. De scholieren noteerden nu het nummer van de plaknotities op de nieuwe vragenlijst. Op deze manier konden de voor en nameting gekoppeld worden.

7.3 Materialen

Voor dit onderzoek zijn verschillende materialen gebruikt. Hieronder vindt men een opsomming van de benodigde materialen en meetinstrumenten. Na de opsomming zal de vragenlijst verder uitgewerkt worden.

- Toestemmingsbrief aan de ouders van de scholieren, met informatie over het onderzoek en de mogelijkheid om hun kind af te melden (bijlage 4)
- Flipover met uitleg over de begrippen homoseksualiteit, biseksualiteit en transgender (bijlage 7)
- Vragenlijst om de attitude omtrent seksuele diversiteit te meten bij de scholieren (bijlage 5)
- Docent van de school om groep 1 voorlichting te geven.
- Lespakket dat de docent zal gebruiken om de voorlichting vorm te geven. Dit lespakket is afkomstig van SOA/AIDS NL en heet 'Lang leve de liefde' (bijlage cd)
- Ervaringsdeskundigen van de organisatie EMBRACE PINK te Tilburg om groep 2 voorlichting te geven.

In dit kwantitatief onderzoek wordt gebruik gemaakt van een vragenlijst om de attitude van de scholieren te onderzoeken. Deze vragenlijst is tot stand gekomen op basis van theorievorming die ontstaan is in het literatuuronderzoek. In bijlage 6 is een tabel opgenomen waarin alle vragen uit de vragenlijst staan genoemd. In de tabel kan men ook aflezen wat de bron is waarvan de vraag is overgenomen of op welke literatuur deze vraag is gebaseerd met de eventuele aanpassing.

Uit het literatuuronderzoek blijkt dat de attitude omtrent seksuele diversiteit op verschillende dimensies kan bestaan, namelijk 'algemene opvattingen', 'gelijke rechten', 'in de openbaarheid' en 'in de naaste omgeving' (Keuzenkamp, Bos, Duyvendak & Hekma, 2006).

Uit de literatuur blijkt ook dat er een verdeling gemaakt kan worden tussen traditionele en moderne homonegativiteit (Kuyper en Bakker, 2006). In eerste instantie was het de bedoeling om deze verdeling ook mee te nemen in de vragenlijst. Uiteindelijk is ervoor gekozen om dit niet te doen. Samen met de opdrachtgever is er gekozen voor een korte vragenlijst, vanwege de beperkte tijd die er in het lesprogramma beschikbaar is en met het oog op de doelgroep. Door het beperkt aantal vragen is het niet mogelijk om beide verdelingen te toetsen. Dit wordt verder besproken in de discussie.

Aan de hand van de literatuur is het begrip attitude omtrent seksuele diversiteit geoperationaliseerd. Hieronder vindt men het schema:

Begrip	Dimensies	Sub dimensies
Attitude seksuele diversiteit <i>Definitie: meningen, opvatting en houding tegenover homoseksuele mannen, lesbische vrouwen, biseksuele mannen, biseksuele vrouwen en transgender</i>	Algemene opvattingen omtrent seksuele diversiteit	Algemene opvattingen tegenover homoseksuele mannen.
		Algemene opvattingen tegenover lesbische vrouwen.
		Algemene opvattingen tegenover biseksuele mannen.
		Algemene opvattingen tegenover biseksuele vrouwen.
		Algemene opvattingen tegenover transgenders.
	Gelijke rechten	Gelijke rechten van homoseksuele mannen.
		Gelijke rechten van lesbische vrouwen.
		Gelijke rechten van biseksuele mannen.
		Gelijke rechten van biseksuele vrouwen.
		Gelijke rechten van transgenders.
	Seksuele diversiteit in de openbaarheid	Homoseksuele mannen in de openbaarheid.
		Lesbische vrouwen in de openbaarheid.
		Biseksuele mannen in de openbaarheid.
		Biseksuele vrouwen in de openbaarheid.
		Transgenders in de openbaarheid.
	Seksuele diversiteit in de naaste omgeving	Homoseksuele mannen in de naaste omgeving.
		Lesbische vrouwen in de naaste omgeving.
		Biseksuele mannen in de naaste omgeving.
		Biseksuele vrouwen in de naaste omgeving.
		Transgenders in de naaste omgeving.

Het plan was om vragen op te nemen die gaan over alle vier de dimensies. In overleg met GGD Hart voor Brabant is er echter voor gekozen om de dimensie 'gelijke rechten' uit de vragenlijst te halen, aangezien er werd gedacht dat het onderwerp 'gelijke rechten' de jongeren niet bezig houdt. De drie overige dimensies staan wel in de vragenlijst, met minstens één vraag over elke component van seksuele diversiteit (homoseksuele mannen, lesbische vrouwen, biseksuele mannen, biseksuele vrouwen en transgenders).

Doordat uit de literatuur blijkt dat de attitudes op de verschillende dimensies veel van elkaar verschillen, is het niet mogelijk om van de verschillende dimensies één schaal te maken en zo een algemene uitspraak te doen over de attitude. De vragen worden daarom afzonderlijk van elkaar getoetst. Er kan daarom ook geen uitspraak gedaan worden over de interne consistentie en de betrouwbaarheid aangezien er geen schalen zijn gebruikt.

De vragenlijst bestaat uit vijf algemene vragen over geslacht, geaardheid, geloof, hoeveel het geloof voor diegene betekent en de etniciteit. Naast de algemene vragen worden er twee vragen gesteld over seksuele diversiteit in de openbaarheid. Echter wordt één vraag alleen beantwoord door respondenten die zelf homoseksueel, biseksueel of transgender zijn of nog niet zeker zijn van hun geaardheid of genderidentiteit. De vragenlijst bevat daarnaast ook één vraag over seksuele diversiteit in de naaste omgeving, twee vragen over voorlichting omtrent seksuele diversiteit en acht stellingen. Een voorbeeld van een vraag die in de vragenlijst voorkomt is: “Als een jongen of meisje op jouw school homoseksueel, lesbisch, biseksueel of transgender is, denk je dan dat diegene dat op school eerlijk zou kunnen vertellen?” Deze vraag wordt beantwoord voor een homoseksuele jongen, lesbisch meisje, biseksuele jongen, biseksueel meisje en een transgender. Een voorbeeld van een stelling: “Homoseksuele mannen zijn geen echte mannen”. Deze kan beantwoord worden met mee eens, niet mee eens of weet ik niet. Bij elke vraag staat beschreven hoe deze beantwoord moet worden, bijvoorbeeld: ‘Kruis het bolletje aan bij het antwoord dat het beste bij jou past’.

De items worden op drie verschillende manieren gescoord. De eerste manier is door middel van een nominale schaal (jongen/meisje; hetero/homoseksueel/lesbisch/biseksueel/ik weet het (nog) niet). De tweede vorm is door vierpunts likertschaal aflopend van ‘veel’ tot ‘niets’. Deze manier wordt gebruikt om de betekenis van het geloof te meten. Hierbij geldt hoe lager de score, hoe meer het geloof voor diegene betekent. De laatste vorm van scoring is door een vijfpunts likertschaal, aflopend van ‘zeker wel’ tot ‘zeker niet’. Bij deze vorm betekent hoe lager de score, hoe meer de respondent het eens is met de stelling. De waarneming vindt plaats vanuit de scholieren zelf. Zij beantwoorden de vragen vanuit hun eigen mening.

Voordat de vragenlijst werd afgenomen, is deze gecontroleerd op taalgebruik door de afdeling communicatie van de GGD Hart voor Brabant. Deze afdeling bekeek of het taalgebruik geschikt was voor de doelgroep. Volgens de medewerkers op deze afdeling is de vragenlijst geschikt voor de tweedejaars vmbo scholieren.

7.4 Analyse

In deze paragraaf wordt er ingegaan op analysemethoden die zijn gebruikt.

Als eerste zal de ruwe data ingevoerd worden in het programma SPSS. Daarna wordt er gekeken of er waarden in voorkomen die buiten het verwachtingspatroon van de onderzoeker vallen. Dit wordt gedaan door middel van de opdracht ‘frequencies’. Wanneer hier opvallende waarden uitkomen, zullen deze waarden aangepast worden.

Daarna wordt er gekeken of er vragen gehercodeerd moeten worden. Dit zal dan gedaan worden door de opdracht ‘Recode into different variables’.

Om de demografische kenmerken per groep te berekenen, wordt de data eerst verdeeld op basis van welke vorm van voorlichting de deelnemers hebben gekregen. Dit wordt gedaan door middel van ‘split file’. Daarna wordt het geslacht, etniciteit en geloofsovertuiging berekend door middel van ‘frequencies’.

De volgende stap is het berekenen van de verschillen tussen de voor- en nametingen. Dit wordt voor elke vraag in de vragenlijst gedaan door middel van 'compute'. Nadat dit is gedaan worden de verschillscores van groep 1 (docent) en van groep 2 (ervaringsdeskundige) met elkaar vergeleken door middel van de 'Mann Whitney U test'. Deze test zal dan voor elke vraag in de vragenlijst uitgevoerd worden. De onafhankelijke variabele is hierbij welke vorm van voorlichting de scholier heeft ontvangen en de afhankelijke variabele is de verschillscore.

Bij de stellingen 5 tot en met 7 wordt er gebruik gemaakt van 'select cases'. Er worden alleen respondenten meegenomen in de analyse wanneer 'ben ik mee eens' is ingevuld bij stelling 5 (ik vind het oké wanneer een jongen en een meisje met elkaar zoenen op het schoolplein/straat). Wanneer de scholier vindt dat het niet oké is wanneer een jongen en meisje met elkaar in het openbaar zoenen, is het logisch dat deze scholier dit ook niet oké vindt wanneer twee jongens of twee meisjes dit doen. Wanneer er geen gebruik gemaakt zou worden van 'select cases' kan dit onterecht als een negatieve attitude omtrent homoseksualiteit overkomen. Met de resultaten van de 'Mann Whitney U test' kunnen deelvragen 1 tot en met 5 beantwoord kunnen worden.

Deelvraag 6 gaat in op het verschil in effectiviteit tussen jongens en meisjes. Om deze vraag te kunnen beantwoorden zal de data eerst verdeeld moeten worden op geslacht door middel van 'split file'. Nadat dit is gedaan, kan de 'Mann Whitney U test' uitgevoerd worden om deelvraag 6 te beantwoorden.

Deelvraag 8 gaat in op het geloof en de effectiviteit van de verschillende vormen van voorlichting. Voordat deze deelvraag beantwoord kan worden, zullen de scholieren op basis van geloofsovertuiging in klassen worden ingedeeld. Dit wordt gedaan door bij de opdracht 'Recode into different variables' de 'old values' aan te passen. Scholieren die geloven worden klasse 1 en scholieren die niet geloven worden klasse 2. Nadat deze 'values' zijn aangepast, wordt de data gesplitst op basis van het geloof. Daarna wordt de 'Mann Whitney U test' uitgevoerd.

Deelvraag 9 gaat in op de etniciteit van iemand. De steekproef blijkt echter te eenzijdig te zijn om een uitspraak te kunnen doen of de effectiviteit van de verschillende vormen van voorlichting verband houdt met de etniciteit die iemand heeft.

Nadat de vorige toetsen zijn uitgevoerd, wordt er door middel van 'frequencies' getracht deelvraag 10 en deelvraag 11 te beantwoorden. Hierbij wordt niet gekeken welke vorm van voorlichting de scholier heeft gekregen.

8 Resultaten veldonderzoek

8.1 Is er een verschil in attitude omtrent homoseksuele mannen tussen scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?

De attitude ten opzichte van homoseksuele mannen is gemeten door middel van twee stellingen en twee vragen. Deze vragen hebben betrekking op drie dimensies, namelijk: 'Algemene opvattingen', 'In de openbaarheid' en 'In de naaste omgeving'. Om de deelvraag te beantwoorden wordt er gekeken naar de attitudeverandering per vraag van zowel groep 1 (docent) en groep 2 (ervaringsdeskundige). Deze attitudeveranderingen worden vergeleken met elkaar door middel van de Mann-Whitney U test. Om deze test uit te kunnen voeren, moet er voldaan worden aan twee voorwaarden: beide groepen moeten onafhankelijk van elkaar zijn en het meetniveau moet minstens ordinaal zijn. Aan beide voorwaarden zijn voldaan. Dit betekent dat de Mann-Whitney U test uitgevoerd mag worden. Hieronder staan de resultaten van deze toets beschreven.

Er is één stelling in de vragenlijst opgenomen over de dimensie 'Algemene opvattingen', namelijk: 'Homoseksuele mannen zijn geen echte mannen'. De uitgevoerde Mann-Whitney U test geeft aan dat scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent (*Mean rank* = 49.11, *n* = 48) een iets positievere attitudeverandering hebben ondergaan omtrent de bovenstaande stelling ten opzichte van scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 52.71, *n* = 53), $U = 1181.500$, $z = -.969$, $p = .333$, *two-tailed*.

Er is één vraag en één stelling opgenomen in de vragenlijst over de dimensie 'In de openbaarheid'. De vraag luidt: 'Denk jij dat een homoseksuele jongen op school kan vertellen dat hij homoseksueel is?'. De uitgevoerde Mann-Whitney U test geeft aan dat er geen significant verschil te bemerken is tussen scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent (*Mean rank* = 51.16, *n* = 48) en scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 50.86, *n* = 53) wanneer er gekeken wordt naar de attitudeverandering omtrent de bovenstaande vraag ($U = 1264.500$, $z = -.062$, $p = .951$ *two-tailed*).

De stelling op de dimensie: 'in de openbaarheid' luidt: 'Ik vind het oké wanneer twee jongens met elkaar zoenen op het schoolplein/straat'. De uitgevoerde Mann-Whitney U test geeft aan dat scholieren die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 44.47, *n* = 50) een significant grotere attitudeverandering hebben ondergaan dan scholieren die voorlichting hebben gekregen van de docent (*Mean rank* = 52.88, *n* = 46) wanneer er wordt gekeken naar de vraag hierboven ($U = 948.500$, $z = -1.867$, $p = .062$, *two-tailed*)⁴

In de vragenlijst is er één vraag opgenomen over de dimensie: 'In de naaste omgeving'. Deze vraag luidt: 'Zou jij vrienden kunnen zijn met een homoseksuele jongen?'. De uitgevoerde Mann-Whitney U test geeft aan dat er geen significant verschil te bemerken is in de attitudeverandering omtrent de bovenstaande vraag tussen scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent (*Mean rank* = 49.96, *n* = 48) en scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 51.00, *n* = 53), $U = 1222.000$, $z = -.262$, $p = .793$, *two-tailed*.

⁴ Alleen de scholieren die geantwoord hebben met 'mee eens' of 'weet ik niet' op de stelling: "ik vind het oké wanneer een jongen en een meisje met elkaar zoenen op het schoolplein/straat", zijn meegenomen in de analyse.

8.2 Is er een verschil in attitude omtrent lesbische vrouwen tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?

De attitude ten opzichte van lesbische vrouwen is gemeten door middel van twee stellingen en twee vragen. Deze vragen hebben betrekking op drie dimensies, namelijk: 'Algemene opvattingen', 'In de openbaarheid' en 'In de naaste omgeving'. Om de deelvraag te beantwoorden wordt er gekeken naar de attitudeverandering per vraag van zowel groep 1 (docent) en groep 2 (ervaringsdeskundige). Deze attitudeveranderingen worden vergeleken met elkaar door middel van de Mann-Whitney U test. Om deze test uit kunnen voeren, moet er voldaan worden aan twee voorwaarden: beide groepen moeten onafhankelijk van elkaar zijn en het meetniveau moet minstens ordinaal zijn. Aan beide voorwaarden zijn voldaan. Dit betekent dat de Mann-Whitney U test uitgevoerd mag worden. Hieronder staan de resultaten van deze toets beschreven.

Er is één stelling opgenomen in de vragenlijst over de dimensie: 'Algemene opvattingen', namelijk: 'Lesbische vrouwen zijn geen echte vrouwen'. De resultaten van de Mann-Whitney U test laat zien dat scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent ($Mean\ rank = 49.11, n = 48$) een iets positievere attitudeverandering hebben ondergaan omtrent de bovenstaande stelling ten opzichte van scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige ($Mean\ rank = 52.71, n = 53, U = 1181.500, z = -.969, p = .333, two-tailed$).

Er is één vraag en één stelling opgenomen in de vragenlijst over de dimensie 'In de openbaarheid'. De vraag luidt: 'Denk jij dat een lesbisch meisje op school kan vertellen dat zij lesbisch is?'. De uitgevoerde Mann-Whitney U test geeft aan dat er geen significant verschil te bemerken is in de attitudeverandering ten opzichte van deze vraag tussen scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent ($Mean\ rank = 52.68, n = 48$) en scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige ($Mean\ rank = 49.48, n = 53, U = 1191.500, z = -.659, p = .510, two-tailed$).

De stelling op de dimensie: 'In de openbaarheid' luidt: 'Ik vind het oké wanneer twee meisjes met elkaar zoenen op het schoolplein/straat'. De uitgevoerde Mann-Whitney U test geeft aan dat scholieren die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige ($Mean\ rank = 45.76, n = 50$) een grotere attitudeverandering hebben ondergaan dan scholieren die voorlichting hebben gekregen van de docent ($Mean\ rank = 51.48, n = 46$) wanneer er wordt gekeken naar de vraag hierboven ($U = 1013.000, z = -1.304, p = .192, two-tailed$).⁵

In de vragenlijst is er één vraag opgenomen over de dimensie: 'In de naaste omgeving'. Deze vraag luidt: 'Zou jij vrienden kunnen zijn met een lesbisch meisje?'. De uitgevoerde Mann-Whitney U test geeft aan dat er geen significant verschil te bemerken is in de attitudeverandering omtrent de bovenstaande vraag tussen scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent ($Mean\ rank = 51.02, n = 48$) en scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige ($Mean\ rank = 50.98, n = 53, U = 1271.000, z = -.009, p = .993, two-tailed$).

⁵ Alleen de scholieren die geantwoord hebben met 'mee eens' of 'weet ik niet' op de stelling: "ik vind het oké wanneer een jongen en een meisje met elkaar zoenen op het schoolplein/straat", zijn meegenomen in de analyse.

8.3 Is er een verschil in attitude omtrent biseksuele mannen tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?

De attitude ten opzichte van biseksuele mannen is gemeten door middel van één stelling en twee vragen. Deze vragen hebben betrekking op drie dimensies, namelijk: 'Algemene opvattingen', 'In de openbaarheid' en 'In de naaste omgeving'. Om de deelvraag te beantwoorden wordt er gekeken naar de attitudeverandering per vraag van zowel groep 1 (docent) en groep 2 (ervaringsdeskundige). Deze attitudeveranderingen worden vergeleken met elkaar door middel van de Mann-Whitney U test. Om deze test uit kunnen voeren, moet er voldaan worden aan twee voorwaarden: beide groepen moeten onafhankelijk van elkaar zijn en het meetniveau moet minstens ordinaal zijn. Aan beide voorwaarden zijn voldaan. Dit betekent dat de Mann-Whitney U test uitgevoerd mag worden. Hieronder staan de resultaten van deze toets beschreven.

Er is één stelling opgenomen in de vragenlijst over de dimensie: 'Algemene opvattingen', namelijk: 'Biseksuele mannen kunnen geen keuze maken tussen mannen en vrouwen'. De resultaten van de Mann-Whitney U test geeft aan dat er geen significant verschil is in de attitudeverandering ten opzichte van de bovenstaande vraag tussen van de scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent (*Mean rank* = 52.46, *n* = 48) en scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 49.68, *n* = 53), *U* = 1202.000, *z* = -.554, *p* = .580, *two-tailed*.

Er is één vraag opgenomen in de vragenlijst over de dimensie "In de openbaarheid". De vraag luidt: 'Denk jij dat een biseksuele jongen op school kan vertellen dat hij biseksueel is?'. De uitgevoerde Mann-Whitney U test geeft aan dat scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent (*Mean rank* = 47.50, *n* = 48) een iets positievere attitudeverandering hebben ondergaan dan scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 54.17, *n* = 53), *U* = 1104.000, *z* = -1.259, *p* = .208, *two-tailed*.

In de vragenlijst is er één vraag opgenomen over de dimensie: 'In de naaste omgeving'. Deze vraag luidt: 'Zou jij vrienden kunnen zijn met een biseksuele jongen?'. De uitgevoerde Mann-Whitney U test geeft aan dat er geen significant verschil te bemerken is in de attitudeverandering omtrent de bovenstaande vraag tussen scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent (*Mean rank* = 50.95, *n* = 48) en scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 50.09, *n* = 53), *U* = 1226.500, *z* = -.186, *p* = .853, *two-tailed*.

8.4 Is er een verschil in attitude omtrent biseksuele vrouwen tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?

De attitude ten opzichte van biseksuele vrouwen is gemeten door middel van één stelling en twee vragen. Deze vragen hebben betrekking op drie dimensies, namelijk: 'Algemene opvattingen', 'In de openbaarheid' en 'In de naaste omgeving'. Om de deelvraag te beantwoorden wordt er gekeken naar de attitudeverandering per vraag van zowel groep 1 (docent) en groep 2 (ervaringsdeskundige). Deze attitudeveranderingen worden vergeleken met elkaar door middel van de Mann-Whitney U test. Om deze test uit kunnen voeren, moet er voldaan worden aan twee voorwaarden: beide groepen moeten onafhankelijk van elkaar zijn en het meetniveau moet minstens ordinaal zijn. Aan beide voorwaarden zijn voldaan. Dit betekent dat de Mann-Whitney U test uitgevoerd mag worden. Hieronder staan de resultaten van deze toets beschreven.

Er is één stelling opgenomen in de vragenlijst over de dimensie: 'Algemene opvattingen', namelijk: 'Biseksuele vrouwen kunnen geen keuze maken tussen mannen en vrouwen'. De uitgevoerde Mann-Whitney U test laat zien dat er geen significant verschil is in de attitudeverandering ten opzichte van de bovenstaande vraag tussen van de scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent (*Mean rank* = 50.18, *n* = 48) en scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 51.75, *n* = 53), $U = 1232.500$, $z = -.310$, $p = .757$, *two-tailed*.

Er is één vraag opgenomen in de vragenlijst over de dimensie "In de openbaarheid". De vraag luidt: 'Denk jij dat een biseksueel meisje op school kan vertellen dat zij biseksueel is?'. Het resultaat van de Mann-Whitney U test laat zien dat scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent (*Mean rank* = 48.42, *n* = 48) een iets positievere attitudeverandering hebben ondergaan dan scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 53.34, *n* = 53), $U = 1148.000$, $z = -.995$, $p = .320$, *two-tailed*.

In de vragenlijst is er één vraag opgenomen over de dimensie: 'In de naaste omgeving'. Deze vraag luidt: 'Zou jij vrienden kunnen zijn met een biseksueel meisje?'. De uitgevoerde Mann-Whitney U test geeft aan dat er geen significant verschil te bemerken is in de attitudeverandering omtrent de bovenstaande vraag tussen scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent (*Mean rank* = 51.55, *n* = 48) en scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 49.53, *n* = 53), $U = 1197.500$, $z = -.411$, $p = .681$, *two-tailed*.

8.5 Is er een verschil in attitude omtrent transgender tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?

De attitude ten opzichte van transgenders is gemeten door middel van één stelling en twee vragen. Deze vragen hebben betrekking op drie dimensies, namelijk: 'Algemene opvattingen', 'In de openbaarheid' en 'In de naaste omgeving'. Om de deelvraag te beantwoorden wordt er gekeken naar de attitudeverandering per vraag van zowel groep 1 (docent) en groep 2 (ervaringsdeskundige). Deze attitudeveranderingen worden vergeleken met elkaar door middel van de Mann-Whitney U test. Om deze test uit kunnen voeren, moet er voldaan worden aan twee voorwaarden: beide groepen moeten onafhankelijk van elkaar zijn en het meetniveau moet minstens ordinaal zijn. Aan beide voorwaarden zijn voldaan. Dit betekent dat de Mann-Whitney U test uitgevoerd mag worden. Hieronder staan de resultaten van deze toets beschreven.

Er is één stelling opgenomen in de vragenlijst over de dimensie: 'Algemene opvattingen', namelijk: 'Iemand die van geslacht wil veranderen is niet raar, gek of vies'. Het resultaat van de uitgevoerde Mann-Whitney U test geeft aan dat scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 48.40, *n* = 53) een iets grotere positieve attitudeverandering hebben ondergaan dan scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent (*Mean rank* = 52.87, *n* = 47), $U = 1134.000$, $z = -.964$, $p = .335$, *two-tailed*.

Er is één vraag opgenomen in de vragenlijst over de dimensie "In de openbaarheid". De vraag luidt: 'Denk jij dat een transgender op school kan vertellen dat hij/zij transgender is?'. Het resultaat van de Mann-Whitney U test laat zien dat er geen significant verschil is in de attitudeverandering omtrent de bovenstaande vraag tussen scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent (*Mean rank* = 51.09, *n* = 48) en attitudeverandering scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 49.95, *n* = 52), $U = 1219.500$, $z = -.246$, $p = .806$, *two-tailed*.

In de vragenlijst is er één vraag opgenomen over de dimensie: 'In de naaste omgeving'. Deze vraag luidt: 'Zou jij vrienden kunnen zijn met een transgender?'. De uitgevoerde Mann-Whitney U test geeft aan dat er geen significant

verschil te bemerken is in de attitudeverandering omtrent de bovenstaande vraag tussen scholieren die voorlichting hebben gekregen door de docent (*Mean rank* = 51.08, *n* = 48) en scholieren die voorlichting hebben gekregen door een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 50.92, *n* = 53), *U* = 1268.000, *z* = -.034, *p* = .973, *two-tailed*.

8.6 Is er een verschil te vinden in de effectiviteit van de voorlichting tussen jongens en meisjes?

Bij deze deelvraag wordt er gekeken of er een verschil te vinden is in de effectiviteit van de verschillende vormen van voorlichting tussen jongens en meisjes. Er is een verdeling gemaakt tussen jongen/meisje en docent/ervaringsdeskundige. De attitudeveranderingen van de verschillende groepen worden met elkaar vergeleken door middel van de Mann-Whitney U test. Om deze test uit kunnen voeren, moet er voldaan worden aan twee voorwaarden: beide groepen moeten onafhankelijk van elkaar zijn en het meetniveau moet minstens ordinaal zijn. Aan beide voorwaarden zijn voldaan. Dit betekent dat de Mann-Whitney U test uitgevoerd mag worden. Hieronder staan de resultaten van deze toets beschreven. Alleen de significante verschillen worden besproken. De verschillende worden per component van seksuele diversiteit en per dimensie uitgewerkt.

Homoseksuele mannen:

Algemene opvattingen:

Uit de resultaten van de Mann-Whitney U test wijst aan dat jongens die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 23.73, *n* = 28) een iets grotere positieve attitudeverandering hebben ondergaan op de stelling: 'Homoseksuele mannen zijn geen echte mannen' dan jongens die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 26.69, *n* = 21), *U* = 258.500, *z* = -1.179, *p* = .238, *two-tailed*. Bij meisjes is geen verschil te bemerken tussen diegene die voorlichting hebben gehad van een docent en diegene die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige.

In de openbaarheid:

Jongens die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 21.40, *n* = 20) hebben een iets grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de stelling: 'Ik vind het oké wanneer twee jongens met elkaar zoenen op het schoolplein/straat?' dan jongens die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 25.93, *n* = 27), *U* = 218.000, *z* = -1.388, *p* = .165, *two-tailed*. Dit verschil komt ook bij de meisjes naar voren. Meisjes die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 24.08 *n* = 30) hebben een iets grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de stelling dan meisjes die voorlichting hebben gehad van een docent (*Mean rank* = 26.45 *n* = 19), *U* = 257.500, *z* = -.728, *p* = .466, *two-tailed*.⁶

In de naaste omgeving:

Jongens die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 23.32, *n* = 28) hebben een iets grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de vraag: 'Zou jij vrienden kunnen zijn met een homoseksuele jongen?' dan jongens die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 26.15, *n* = 20), *U* = 247.000, *z* = -.939, *p* = .348, *two-tailed*. Bij meisjes is geen verschil te bemerken tussen diegene die voorlichting hebben gehad van een docent en diegene die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige.

⁶ Alleen de scholieren die geantwoord hebben met 'mee eens' of 'weet ik niet' op de stelling: "ik vind het oké wanneer een jongen en een meisje met elkaar zoenen op het schoolplein/straat", zijn meegenomen in de analyse.

Lesbische vrouwen:

Algemene opvattingen:

Jongens die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 23.73, *n* = 28) hebben een iets grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de stelling: 'Lesbische vrouwen zijn geen echte vrouwen' dan jongens die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 26.69, *n* = 21), *U* = 258.500, *z* = -1.179, *p* = .238, *two-tailed*. Bij meisjes is geen verschil te bemerken tussen diegene die voorlichting hebben gehad van een docent en diegene die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige.

In de openbaarheid:

Jongens die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 22.88, *n* = 20) hebben een iets grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de stelling: 'Ik vind het oké wanneer twee meisjes met elkaar zoenen op het schoolplein/straat?' dan jongens die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 24.83, *n* = 27), *U* = 247.500, *z* = -.677, *p* = .498, *two-tailed*. Bij meisjes is hetzelfde verschil te bemerken. Meisjes die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 24.03 *n* = 30) hebben een iets grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de stelling dan meisjes die voorlichting hebben gehad van een docent (*Mean rank* = 26.53 *n* = 19), *U* = 256.000, *z* = -.732, *p* = .464, *two-tailed*.⁷

In de naaste omgeving:

Jongens die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 26.11, *n* = 28) hebben een iets grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de vraag: 'Zou jij vrienden kunnen zijn met een lesbische meisje?' dan jongens die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 23.52, *n* = 21), *U* = 247.000, *z* = -.939, *p* = .348, *two-tailed*. Bij meisjes is hetzelfde verschil te bemerken tussen diegene die voorlichting hebben gehad van een docent (*Mean rank* = 23.68, *n* = 20) en diegene die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 28.27, *n* = 32), *U* = 263.500, *z* = -1.446, *p* = .148, *two-tailed*.

Biseksuele mannen:

In de openbaarheid:

Jongens die voorlichting hebben gehad van een docent (*Mean rank* = 22.82, *n* = 28) hebben een iets grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de vraag: 'Denk jij dat een biseksuele jongen op jouw school eerlijk kan vertellen dat hij biseksueel is?' dan jongens die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 27.90, *n* = 21), *U* = 233.000, *z* = -.1356, *p* = .175, *two-tailed*. Bij meisjes is geen verschil te vinden tussen diegene die voorlichting hebben gekregen van de docent en diegene die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige.

In de naaste omgeving:

Jongens die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 22.98, *n* = 28) hebben een iets grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de vraag: 'Zou jij vrienden kunnen zijn met een biseksuele jongen?' dan jongens die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 26.63, *n* = 20), *U* = 237.500, *z* = -.1140, *p* = .254, *two-tailed*. Bij meisjes is geen verschil te vinden tussen diegene die voorlichting hebben gekregen van de docent en diegene die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige.

⁷ Alleen de scholieren die geantwoord hebben met 'mee eens' of 'weet ik niet' op de stelling: "ik vind het oké wanneer een jongen en een meisje met elkaar zoenen op het schoolplein/straat", zijn meegenomen in de analyse.

Biseksuele vrouwen:

In de openbaarheid:

Jongens die voorlichting hebben gehad van een docent (*Mean rank* = 23.66, *n* = 28) hebben een iets grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de vraag: 'Denk jij dat een biseksueel meisje op jouw school eerlijk kan vertellen dat hij biseksueel is?' dan jongens die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 26.79, *n* = 21), $U = 256.500$, $z = -.879$, $p = .379$, *two-tailed*. Bij meisjes is geen verschil te vinden tussen diegene die voorlichting hebben gekregen van de docent en diegene die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige.

Transgenders:

In de openbaarheid:

Jongens die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 22.75, *n* = 20) hebben een iets grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de vraag: 'Denk jij dat een transgender op jouw school eerlijk kan vertellen dat hij /zij transgender is?' dan jongens die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 25.75, *n* = 28), $U = 245.000$, $z = -.859$, $p = .390$, *two-tailed*. Bij meisjes is het juist andersom. Meisjes die voorlichting hebben gekregen van de docent (*Mean rank* = 25.08, *n* = 20) hebben een grotere positieve attitudeverandering ondergaan dan meisjes die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige. (*Mean rank* = 27.39, *n* = 32), $U = 291.500$, $z = -.727$, $p = .467$, *two-tailed*.

8.7 Is er een verschil te vinden in de effectiviteit van de verschillende vormen van voorlichting tussen scholieren met een geloofsovertuiging en scholieren zonder geloofsovertuiging?

Bij deze deelvraag wordt er gekeken of er een verschil te vinden is in de effectiviteit van de verschillende vormen van voorlichting tussen scholieren met een geloofsovertuiging en scholieren zonder geloofsovertuiging. Er is een verdeling gemaakt tussen met geloofsovertuiging/zonder geloofsovertuiging en docent/ervaringsdeskundige. De attitudeveranderingen van de verschillende groepen worden met elkaar vergeleken door middel van de Mann-Whitney U test. Om deze test uit kunnen voeren, moet er voldaan worden aan twee voorwaarden: beide groepen moeten onafhankelijk van elkaar zijn en het meetniveau moet minstens ordinaal zijn. Aan beide voorwaarden zijn voldaan. Dit betekent dat de Mann-Whitney U test uitgevoerd mag worden. Hieronder staan de resultaten van deze toets beschreven. Alleen de significante verschillen worden besproken. De verschillende worden per component van seksuele diversiteit en per dimensie uitgewerkt.

Homoseksuele mannen:

Algemene opvattingen:

Uit de resultaten van de Mann-Whitney U test wijst aan dat scholieren zonder geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 28.56, *n* = 24) een iets grotere positieve attitudeverandering hebben ondergaan op de stelling: 'Homoseksuele mannen zijn geen echte mannen' dan jongens die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 31.79, *n* = 36), $U = 358.500$, $z = -1.189$, $p = .235$, *two-tailed*. Bij scholieren met een geloofsovertuiging is geen verschil te bemerken tussen diegene die voorlichting hebben gehad van een docent en diegene die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige.

In de openbaarheid:

Scholieren met een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 15.85, *n* = 17) hebben een significant grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de stelling: 'Ik vind het

oké wanneer twee jongens met elkaar zoenen op het schoolplein/straat?’ dan scholieren met een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 23.20, *n* = 22), *U* = 116.500, *z* = -2.289, *p* = .045, *one-tailed*. Bij scholieren zonder een geloofsovertuiging is geen verschil te vinden tussen diegene die voorlichting hebben gehad van een docent en diegene die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige.⁸

Lesbische vrouwen:

Algemene opvattingen:

Uit de resultaten van de Mann-Whitney U test wijst aan dat scholieren zonder geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 28.56, *n* = 24) een iets grotere positieve attitudeverandering hebben ondergaan op de stelling: ‘Lesbische vrouwen zijn geen echte vrouwen’ dan scholieren zonder geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 31.79, *n* = 36), *U* = 358.500, *z* = -1.189, *p* = .235, *two-tailed*. Bij scholieren met een geloofsovertuiging is geen verschil te bemerken tussen diegenen die voorlichting hebben gehad van een docent en diegenen die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige.

In de openbaarheid:

Scholieren met een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 17.74, *n* = 17) hebben een significant grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de vraag: ‘Denk jij dat een lesbisch meisje op jouw school eerlijk kan vertellen dat ze lesbisch is?’ dan scholieren met een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 23.31, *n* = 24), *U* = 148.500, *z* = -1.631, *p* = .103, *two-tailed*. Bij scholieren zonder een geloofsovertuiging is geen verschil te vinden tussen diegenen die voorlichting hebben gehad van een docent en diegenen die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige.

Scholieren met een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 16.97, *n* = 17) hebben een grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de stelling: ‘Ik vind het oké wanneer twee meisjes met elkaar zoenen op het schoolplein/straat?’ dan scholieren met een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 22.34 *n* = 22), *U* = 135.500, *z* = -1.745, *p* = .146, *one-tailed*. Bij scholieren zonder een geloofsovertuiging is geen verschil te vinden op deze stelling tussen diegenen die voorlichting hebben gehad van een docent en diegenen die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige.⁵

In de naaste omgeving:

Uit de Mann-Whitney U test komt naar voren dat scholieren met een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 18.82, *n* = 17) een grotere positieve attitudeverandering hebben ondergaan op de vraag: ‘Kun jij vrienden zijn met een lesbisch meisje?’ dan scholieren met een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gekregen van de docent (*Mean rank* = 22.54, *n* = 24), *U* = 167.000, *z* = -1.222, *p* = .222, *two-tailed*. Bij scholieren zonder geloofsovertuiging is dit juist andersom. Hierbij hebben scholieren die voorlichting hebben gekregen van de docent (*Mean rank* = 27.48 *n* = 24) een grotere positieve

⁸ Alleen de scholieren die geantwoord hebben met ‘mee eens’ of ‘weet ik niet’ op de stelling: “ik vind het oké wanneer een jongen en een meisje met elkaar zoenen op het schoolplein/straat”, zijn meegenomen in de analyse.

attitudeverandering ondergaan dan scholieren zonder geloofsovertuiging die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 32.51, *n* = 36), *U* = 359.000, *z* = -1.525, *p* = .127, *two-tailed*.

Biseksuele mannen:

In de openbaarheid:

Scholieren zonder een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 26.83, *n* = 24) hebben een grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de vraag: 'Denk jij dat een biseksuele jongen op jouw school eerlijk kan vertellen dat hij biseksueel is?' dan scholieren zonder een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 32.94, *n* = 36), *U* = 344.000, *z* = -1.473, *p* = .141, *two-tailed*. Bij scholieren met een geloofsovertuiging is geen verschil te vinden tussen diegene die voorlichting hebben gehad van een docent en diegene die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige.

In de naaste omgeving:

Uit de Mann-Whitney U test komt naar voren dat scholieren met een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 17.31, *n* = 16) een grotere positieve attitudeverandering hebben ondergaan op de vraag: 'Kun jij vrienden zijn met een biseksuele jongen?' dan scholieren met een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gekregen van de docent (*Mean rank* = 22.63, *n* = 24), *U* = 141.000, *z* = -1.744, *p* = .165, *one-tailed*. Bij scholieren zonder geloofsovertuiging is dit juist andersom. Hierbij hebben scholieren die voorlichting hebben gekregen van de docent (*Mean rank* = 27.88, *n* = 24) een grotere positieve attitudeverandering ondergaan dan scholieren zonder geloofsovertuiging die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 32.25, *n* = 36), *U* = 369.000, *z* = -1.200, *p* = .230, *two-tailed*.

Biseksuele vrouwen:

In de openbaarheid:

Scholieren zonder een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 27.17, *n* = 24) hebben een grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de vraag: 'Denk jij dat een biseksueel meisje op jouw school eerlijk kan vertellen dat zij biseksueel is?' dan scholieren zonder een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 32.72, *n* = 36), *U* = 352.000, *z* = -1.441, *p* = .150, *two-tailed*. Bij scholieren met een geloofsovertuiging is geen verschil te vinden tussen diegenen die voorlichting hebben gehad van een docent en diegenen die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige.

In de naaste omgeving:

Uit de Mann-Whitney U test komt naar voren dat scholieren met een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 17.13, *n* = 16) een significant grotere positieve attitudeverandering hebben ondergaan op de vraag: 'Kun jij vrienden zijn met een biseksuele meisje?' dan scholieren met een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gekregen van de docent (*Mean rank* = 22.75, *n* = 24), *U* = 138.000, *z* = -1.757, *p* = .141, *one-tailed*. Bij scholieren zonder geloofsovertuiging is dit juist andersom. Hierbij hebben scholieren die voorlichting hebben gekregen van de docent (*Mean rank* = 28.38, *n* = 24) een grotere positieve attitudeverandering ondergaan dan scholieren zonder geloofsovertuiging die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 31.93, *n* = 36), *U* = 381.000, *z* = -1.910, *p* = .053, *two-tailed*.

Transgenders:

Algemene opvattingen:

Uit de resultaten van de Mann-Whitney U test wijst aan dat scholieren zonder geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 28.56, *n* = 36) een grotere positieve attitudeverandering hebben ondergaan op de stelling: 'Iemand die van geslacht wil veranderen is niet raar, gek, of vies' dan scholieren zonder geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van de docent (*Mean rank* = 33.42, *n* = 24), $U = 362.000$, $z = -1.307$, $p = .191$, *two-tailed*. Bij scholieren met een geloofsovertuiging is geen verschil te bemerken tussen diegenen die voorlichting hebben gehad van een docent en diegenen die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige.

In de openbaarheid:

Scholieren zonder een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige (*Mean rank* = 28.80, *n* = 35) hebben een grotere positieve attitudeverandering ondergaan op de vraag: 'Denk jij dat een transgender op jouw school eerlijk kan vertellen dat hij/zij transgender is?' dan scholieren zonder een geloofsovertuiging die voorlichting hebben gehad van een docent (*Mean rank* = 31.75, *n* = 24), $U = 378.000$, $z = -849$, $p = .396$, *two-tailed*. Bij scholieren met een geloofsovertuiging is geen verschil te vinden tussen diegenen die voorlichting hebben gehad van een docent en diegenen die voorlichting hebben gehad van een ervaringsdeskundige.

8.8 Is er een verschil te vinden in de effectiviteit van de voorlichting en de etniciteit van iemand?

De steekproef is te eenzijdig om deze deelvraag te beantwoorden. Er is dan ook geen analyse uitgevoerd. Dit wordt verder in de discussie besproken.

8.9 Van wie krijgen scholieren zelf het liefste voorlichting omtrent seksuele diversiteit?

Tijdens de voormeting gaven 25 scholieren (24,8%) aan liever voorlichting te krijgen van de docent. 68 scholieren (67,3%) gaven in de voormeting aan liever voorlichting te krijgen van een ervaringsdeskundige. 8 scholieren (7,9%) hebben deze vraag niet duidelijk ingevuld.

Tijdens de nameting gaven 21 scholieren (20,8%) aan liever voorlichting te krijgen van de docent. 66 scholieren (65,3%) gaven in de nameting aan liever voorlichting te krijgen van een ervaringsdeskundige. 10 scholieren (9,9%) hebben deze vraag niet duidelijk ingevuld en 4 scholieren (4,0%) hebben de vraag helemaal niet beantwoord.

8.10 Wat moet er in een voorlichting omtrent seksuele diversiteit volgens de scholieren zelf?

In de vragenlijst is aan alle scholieren in de voor- en nameting gevraagd wat volgens hen in een voorlichting omtrent seksuele diversiteit moet. Hieronder vindt men alle antwoordmogelijkheden en de resultaten van de voor- en nameting. De scholier die in de nameting 'Anders' heeft aangekruist, heeft dit niet verder gespecificeerd.

Antwoordmogelijkheid	Voormeting	Nameting
Uitleg seksuele diversiteit	87 scholieren (86,1%)	85 scholieren (84,2%) 1 missing (1,0%)
Vooroordelen en discriminatie	29 scholieren (28,7%)	33 scholieren (32,7%) 1 missing (1,0%)
Ervaringsverhalen LHBT	89 scholieren (88,1%)	86 scholieren (85,1%) 1 missing (1,0%)
Cijfers seksuele diversiteit	22 scholieren (21,8%)	28 scholieren (27,7%) 1 missing (1,0%)
Geloof en seksuele diversiteit	46 scholieren (45,5%)	50 scholieren (50%) 1 missing (1,0%)
Seks en seksuele diversiteit	36 scholieren (35,6%)	42 scholieren (41,6%) 1 missing (1,0%)
Seksuele diversiteit en school	45 scholieren (44,6%)	55 scholieren (54,5%) 1 missing (1,0%)
Seksuele diversiteit en jongeren	79 scholieren (78,2%)	76 scholieren (75,2%) 1 missing (1,0%)
Coming out	35 scholieren (34,7%)	43 scholieren (42,6%) 1 missing (1,0%)
Anders	0 scholieren (0%)	1 scholier (1,0%) 1 missing (1,0%)

9 Conclusie en discussie veldonderzoek

Op basis van de hierboven genoemde resultaten kunnen enkele conclusies getrokken worden om zo de vragen te beantwoorden die in de inleiding zijn benoemd. Om het overzichtelijk te houden, wordt er per deelvraag een antwoord geformuleerd. In de algehele conclusie zal getracht worden de hoofdvraag te beantwoorden.

1. Is er een verschil in attitude omtrent homoseksuele mannen tussen scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?

Uit de resultaten komt naar voren dat er enkele verschillen te vinden zijn in de attitudeverandering tussen scholieren die voorlichting hebben gekregen van de docent en die dit hebben gekregen van een ervaringsdeskundige. Voorlichting door de docent blijkt iets effectiever te zijn wanneer er gekeken wordt naar de dimensie 'Algemene opvattingen'. Voorlichting door een ervaringsdeskundige blijkt effectiever te zijn bij de dimensie 'In de openbaarheid'. Doordat het verschil in attitudeverandering bij de laatste dimensie significanter blijkt te zijn, wordt er in het huidige onderzoek geconcludeerd dat voorlichting door een ervaringsdeskundige effectiever is dan voorlichting door de eigen docent op het gebied van homoseksuele mannen.

2. Is er een verschil in attitude omtrent lesbische vrouwen tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?

Er zijn ook enkele verschillen te vinden in de attitudeverandering omtrent lesbische vrouwen. Hierbij blijkt ook dat voorlichting door de docent iets effectiever is op de dimensie 'Algemene opvattingen' en dat voorlichting door een ervaringsdeskundige effectiever is bij de dimensie 'In de openbaarheid'. Het verschil bij de dimensie 'In de openbaarheid' blijkt hier ook significanter te zijn dan het verschil bij de dimensie 'Algemene opvattingen'. In het huidige onderzoek wordt dan ook geconcludeerd dat voorlichting door een ervaringsdeskundige effectiever is dan voorlichting door de docent op het gebied van lesbische vrouwen.

3. Is er een verschil in attitude omtrent biseksuele mannen tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?

Wanneer er wordt gekeken naar de attitudeverandering op het gebied van biseksuele mannen, blijkt er maar op één dimensie een verschil te zitten, namelijk op 'In de openbaarheid'. Uit het veldonderzoek komt naar voren dat scholieren die voorlichting hebben gekregen van de docent een grotere positievere attitudeverandering hebben ondergaan. Er kan dus geconcludeerd worden dat op het gebied van biseksuele mannen, voorlichting door de docent effectiever is.

4. Is er een verschil in attitude omtrent biseksuele vrouwen tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?

Bij deze deelvraag is hetzelfde verschil te vinden als bij de vorige deelvraag. Voorlichting door de docent blijkt effectiever te zijn bij de dimensie 'In de openbaarheid'. De conclusie van deze deelvraag luidt dan ook dat op het gebied van biseksuele vrouwen voorlichting door de docent over het algemeen iets effectiever is dan voorlichting door een ervaringsdeskundige.

5. Is er een verschil in attitude omtrent transgender tussen de scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en van een ervaringsdeskundige?

Het enige verschil in de attitudeverandering omtrent transgender tussen beide groepen is te vinden bij de dimensie 'Algemene opvattingen'. Voorlichting door een ervaringsdeskundige heeft geleid tot een grotere positieve attitudeverandering dan voorlichting door de docent. Er kan dan ook geconcludeerd worden dat op het gebied van transgender voorlichting door de ervaringsdeskundige effectiever is dan voorlichting door de docent.

6. Is er een verschil te vinden in de effectiviteit van de voorlichting tussen jongens en meisjes?

Als er gekeken wordt naar de attitudeverandering omtrent homoseksuele mannen blijkt voorlichting door de docent iets effectiever te zijn bij jongens. Bij meisjes daarentegen is voorlichting door een ervaringsdeskundige effectiever. Op het gebied van lesbische vrouwen blijkt voorlichting door de docent ook effectiever te zijn bij jongens. Bij meisjes daarentegen maakt de vorm van voorlichting weinig verschil.

Voorlichting door de docent is op het gebied van biseksuele mannen iets effectiever bij jongens dan voorlichting door een ervaringsdeskundige. Bij meisjes zijn er op alle dimensies geen verschillen te vinden. Wanneer er gekeken wordt naar de attitudeverandering omtrent biseksuele vrouwen, ziet men dezelfde resultaten. Voorlichting door de docent blijkt op dit gebied ook iets effectiever bij jongens. Dit verschil is alleen te vinden op de dimensie 'In de openbaarheid'. Bij de andere dimensies is geen verschil te onderscheiden. Bij meisjes blijkt er geen verschil te zijn op alle dimensies tussen degenen die voorlichting hebben gekregen van de docent en degenen die dit hebben gekregen van een ervaringsdeskundige.

Op het gebied van transgender blijkt er verschil te zijn op één dimensie, namelijk 'In de openbaarheid'. Jongens die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige blijken een iets grotere positieve attitudeverandering te hebben dan jongens die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige. Bij meisjes daarentegen blijkt voorlichting door de docent effectiever op deze dimensie. Dit verschil is echter minimaal. Verder zijn er geen verschillen in de attitudeverandering te vinden op het gebied van transgender.

Samengevat wordt er geconcludeerd in het huidige onderzoek dat voorlichting door de docent iets effectiever is bij jongens. Bij meisjes is voorlichting door een ervaringsdeskundige effectiever.

7. Is er een verschil te vinden in de effectiviteit van de verschillende vormen van voorlichting tussen scholieren met een geloofsovertuiging en scholieren zonder geloofsovertuiging?

Wanneer er gekeken wordt naar de attitudeverandering omtrent homoseksuele mannen blijkt voorlichting door een ervaringsdeskundige effectiever te zijn bij scholieren met een geloofsovertuiging. Er blijkt namelijk een significant verschil te zijn wanneer er wordt gekeken naar de dimensie 'In de openbaarheid'. Bij scholieren zonder geloofsovertuiging daarentegen is voorlichting door een docent effectiever. Dit verschil is alleen zichtbaar bij de dimensie 'Algemene opvattingen'. Bij de andere dimensies blijken er bij scholieren zonder geloofsovertuiging geen verschillen te zijn. Dezelfde resultaten ziet men ook terug op het gebied lesbische vrouwen. Voorlichting door een ervaringsdeskundige is effectiever bij scholieren met een geloofsovertuiging. Bij scholieren zonder geloofsovertuiging blijkt voorlichting door de docent effectiever te zijn.

Op het gebied van biseksuele mannen blijkt dat scholieren met een geloofsovertuiging een grotere positieve attitudeverandering doormaken wanneer ze voorlichting krijgen van een ervaringsdeskundige. Bij scholieren zonder geloofsovertuiging blijkt voorlichting door een docent effectiever te zijn. Dezelfde resultaten vindt men wanneer er wordt gekeken naar het gebied biseksuele vrouwen. Wederom blijkt voorlichting door een

ervaringsdeskundige effectiever te zijn bij scholieren met geloofsovertuiging en voorlichting door de docent bij scholieren zonder geloofsovertuiging.

Voorlichting door de docent is op het gebied van biseksuele mannen iets effectiever bij jongens dan voorlichting door een ervaringsdeskundige. Bij meisjes zijn er op alle dimensies geen verschillen te vinden. Wanneer er gekeken wordt naar de attitudeverandering omtrent biseksuele vrouwen, ziet men dezelfde resultaten. Voorlichting door de docent blijkt op dit gebied ook iets effectiever bij jongens. Dit verschil is alleen te vinden op de dimensie 'In de openbaarheid'. Bij de andere dimensies is geen verschil te onderscheiden. Bij meisjes blijkt er geen verschil te zijn op alle dimensies tussen degenen die voorlichting hebben gekregen van de docent en degenen die dit hebben gekregen van een ervaringsdeskundige.

Op het gebied van transgender kunnen er andere conclusies getrokken worden. Bij scholieren met een geloofsovertuiging blijkt het op dit gebied niet uit te maken of ze voorlichting te krijgen door een docent of door een ervaringsdeskundige. Voorlichting door een ervaringsdeskundige blijkt effectiever te zijn bij scholieren zonder geloofsovertuiging.

Samengevat wordt er geconcludeerd in het huidige onderzoek dat bij scholieren met een geloofsovertuiging voorlichting door een ervaringsdeskundige effectiever is dan voorlichting door de docent. Voorlichting door de docent blijkt echter wel weer effectiever te zijn bij scholieren zonder geloofsovertuiging.

8. Is er een verschil te vinden in de effectiviteit van de voorlichting en de etniciteit van iemand?

Deze deelvraag kan niet beantwoord worden. Doordat de steekproef te eenzijdig bleek te zijn, konden er geen analyses uitgevoerd worden.

9. Van wie krijgen scholieren zelf het liefste voorlichting omtrent seksuele diversiteit?

Uit het veldonderzoek blijkt dat de ondervraagde scholieren liever voorlichting krijgen van een ervaringsdeskundige dan van de docent. Dit geldt zowel voor de voormeting als de nameting.

10. Wat moet er in een voorlichting omtrent seksuele diversiteit volgens de scholieren zelf?

Uit het veldonderzoek springen de volgende drie onderwerpen naar voren: ervaringsverhalen LHBT, uitleg seksuele diversiteit, en seksuele diversiteit en jongeren. Volgens de scholieren is het belangrijk om deze onderwerpen op te nemen in een voorlichting omtrent seksuele diversiteit.

Er kan geen eenduidig antwoord gegeven worden op de vraag: 'welke vorm van voorlichting zorgt voor de grootste attitudeverandering?'. Dit is niet mogelijk, omdat uit het veldonderzoek blijkt dat het antwoord kan verschillen per dimensie en op de verschillende gebieden van seksuele diversiteit. Daarnaast blijkt dat de effectiviteit ook samenhangt met het geslacht van de scholier en of hij/zij een geloofsovertuiging heeft.

In de algehele conclusie zal getracht worden om de hoofdvraag te beantwoorden.

Discussie

Er kunnen enkele kanttekeningen geplaatst worden bij dit veldonderzoek. Ten eerste is het onderzoek maar op één school uitgevoerd. Dit maakt het lastig om de resultaten te generaliseren naar alle scholieren van het voortgezet onderwijs. Op andere scholen kunnen andere resultaten naar voren komen. De onderzochte school staat in de

stad Tilburg. Het kan zijn dat het gebied waarin de school staat, invloed heeft op de resultaten. Om dit te onderzoeken zou het onderzoek op meerdere scholen in verschillende gebieden uitgevoerd moeten worden. Hierbij kan men denken aan scholen in dorpen, in verschillende provincies en in de randstad. Daarnaast is het onderzoek alleen uitgevoerd onder tweedejaars scholieren van het vmbo. Het kan zijn dat er andere resultaten naar voren komen wanneer men dit onderzoek uitvoert in andere jaren en schoolniveaus.

Ten tweede kunnen er ook enkele kanttekeningen geplaatst worden bij de vragenlijst. Vraag 4 meet niet de attitude van scholieren zelf, maar van de gehele school. Daarnaast kan de stelling: 'biseksuelen kunnen geen keuze maken tussen mannen en vrouwen' op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Deze stelling is gebaseerd op een vooroordeel dat biseksualiteit geen opzichzelfstaande seksuele geaardheid is. Maar de stelling kan ook geïnterpreteerd worden als dat biseksuelen geen voorkeur hebben voor een mannelijke of vrouwelijke partner. In het vervolgonderzoek moet gebruik gemaakt worden van een duidelijkere stelling.

Samen met de opdrachtgever is ervoor gekozen om de dimensie 'gelijke rechten' weg te laten in de vragenlijst. Achteraf is het misschien beter om deze dimensie toch op te nemen in de vragenlijst. Uit de literatuur blijkt namelijk dat deze dimensie een onderdeel is van de attitude omtrent seksuele diversiteit. Door deze dimensie weg te laten in het veldonderzoek, kan er geen algemene uitspraak gedaan worden over de attitude. Daarnaast is er ook wat te zeggen over de dimensies die wel zijn meegenomen in het veldonderzoek. Per dimensie is er maar één vraag opgenomen in de vragenlijst. Hiervoor is gekozen omdat het een korte vragenlijst moest zijn. Dit is achteraf misschien te weinig om duidelijke uitspraken te doen over de attitude. In een eventueel vervolgonderzoek is het toch beter om een langere vragenlijst te gebruiken met meerdere vragen per dimensie.

De voorlichtingen zijn gegeven door twee eigen docenten van de onderzochte school en ervaringsdeskundigen van de organisatie EMBRACE PINK. Het is mogelijk dat de manier waarop de docent en de ervaringsdeskundige de voorlichting geeft, invloed heeft op de resultaten. Een docent die de voorlichting goed geeft zal misschien meer bereiken dan een docent die dit wat minder goed doet. Hetzelfde is het geval bij de ervaringsdeskundige. Wanneer het onderzoek groter is opgezet kan er gebruik gemaakt worden van meer verschillende docenten en ervaringsdeskundigen. Hierdoor kan het gemiddelde berekend worden en zal de invloed van één enkele docent en ervaringsdeskundige minder zijn.

Daarnaast zijn er verschillende conclusies getrokken in het vorige hoofdstuk over welke voorlichting het meest effectief is. Echter blijken er weinig echt duidelijke significante verschillen (p kleiner dan 0,05) te zijn tussen de verschillende vormen van voorlichting. Het gaat dus om minimale verschillen.

De deelvraag omtrent etniciteit kon in dit onderzoek niet beantwoord worden doordat de steekproef te eenzijdig bleek te zijn. Dit was ook het geval bij de deelvraag omtrent geloof. In eerste instantie was het de bedoeling om een verdeling te maken tussen de verschillende geloven. Dit bleek echter niet mogelijk te zijn. Wanneer men de vragen in vervolgonderzoek wel wil beantwoorden, is het zaak rekening te houden met de diversiteit van de steekproef.

10 Algehele conclusie en discussie

Nu de conclusies van het literatuur- en veldonderzoek zijn geformuleerd, is het belangrijk om deze conclusies samen te voegen, zodat er een antwoord gegeven kan worden op de volgende hoofdvraag: *‘welke verschillen zijn er in de attitude van scholieren omtrent seksuele diversiteit tussen scholieren die voorlichting krijgen van de eigen docent en scholieren die voorlichting krijgen van een ervaringsdeskundige?’* Door het beantwoorden van deze hoofdvraag kan er een advies voor de opdrachtgever geformuleerd worden.

Uit het literatuuronderzoek bleek dat er weinig bekend is over het verschil in het effect tussen voorlichting over seksuele diversiteit gegeven door een docent en gegeven door een ervaringsdeskundige. Toch werden er wel enkele aanwijzingen gegeven die doen vermoeden dat ervaringsdeskundigheid beter zou zijn. Het blijkt bijvoorbeeld dat docenten zich niet in staat voelen om de vooroordelen over seksuele diversiteit te corrigeren, misverstanden te verhelderen en de algemene homonegativiteit om te buigen (Van de Bongardt, Mouthaan & Bos, 2009). Daarnaast komen de scholieren volgens COC Nederland (z.j.) voor het eerst in contact met iemand die niet heteroseksueel is. Volgens Schouten & Blauw (2011) zijn ervaringsdeskundigen meer gelijkwaardig aan de scholieren dan een docent, kan de voorlichter als rolmodel dienen en kunnen de voorlichters uit eigen ervaring vertellen. De scholieren zouden volgens Schouten & Blauw (2011) de verhalen meer waarderen wanneer ze verteld worden door een ervaringsdeskundige. Dit komt ook naar voren in het veldonderzoek. De scholieren gaven aan dat de ervaringsverhalen van LHBT'ers het belangrijkste vinden in een voorlichting omtrent seksuele diversiteit. Ook blijkt uit het veldonderzoek dat de scholieren het liefste voorlichting krijgen door een ervaringsdeskundige.

Wanneer er gekeken wordt naar de effectiviteit blijkt uit het veldonderzoek dat er inderdaad enkele verschillen te vinden zijn in de attitudeverandering tussen scholieren die voorlichting hebben gekregen van een docent en scholieren die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige. Er kan echter niet gezegd worden welke vorm van voorlichting het meest effectief is het algemeen, omdat dit verschilt per gebied van seksuele diversiteit en per dimensie. Daarnaast blijkt de effectiviteit van de voorlichting samen te hangen met het geslacht van de scholier en of de scholier een geloofsovertuiging heeft of niet. Wanneer er per gebied wordt gekeken is voorlichting door een ervaringsdeskundige effectiever op de componenten homoseksuele mannen, lesbische vrouwen en transgenders. Voorlichting door een docent is echter weer effectiever op de gebieden biseksuele mannen en biseksuele vrouwen. Jongens ondergaan een grotere positieve attitudeverandering bij voorlichting door de docent en meisjes bij voorlichting door een ervaringsdeskundige. Als laatste is er gekeken naar het geloof. Voorlichting door een ervaringsdeskundige is effectiever bij scholieren met een geloofsovertuiging. Bij scholieren zonder geloofsovertuiging is echter voorlichting door de docent effectiever.

Samengevat kan er uit het literatuuronderzoek en het veldonderzoek geconcludeerd worden dat voorlichting door een ervaringsdeskundige zorgt voor een iets grotere attitudeverandering en dus het meest effectief is.

Discussie

In de discussies van het literatuuronderzoek en het veldonderzoek zijn al enkele kanttekeningen geplaatst. In de algehele discussie worden de belangrijkste kanttekeningen nogmaals genoemd.

Niet alle bronnen die gebruikt zijn voor het literatuuronderzoek zijn wetenschappelijk onderbouwd, zoals het onderzoek van Dankmeijer (2012). Daarnaast komt sommige informatie van organisaties (COC Nederland) die zelf

voorlichting op basis van ervaringsdeskundigheid aanbieden. Men kan dus verwachten dat deze informatie niet geheel objectief is.

Het is niet mogelijk om de resultaten van het veldonderzoek te generaliseren naar alle scholieren van het voortgezet onderwijs, omdat het onderzoek is uitgevoerd op maar één school en er alleen tweedejaarsvmbo scholieren de vragenlijsten hebben ingevuld. Het is mogelijk dat de resultaten verschillen wanneer dit onderzoek uit wordt gevoerd in andere gebieden, schooljaren en schoolniveaus.

Er zijn ook kanttekeningen geplaatst bij de gebruikte vragenlijst. Eén vraag blijkt niet de attitude van de scholier zelf te meten en één stelling kan op meerdere manieren opgevat worden. De vragenlijst bevat alleen vragen over drie van de vier dimensies. De dimensie 'gelijke rechten' is weggelaten. Elke dimensie die wel is meegenomen in de vragenlijst wordt bevraagd door middel van één vraag. Dit is eigenlijk te weinig om de attitude per dimensie vast te stellen.

Daarnaast is het ook mogelijk dat de manier waarop de docent en de ervaringsdeskundige voorlichting geeft, invloed heeft op de resultaten. Dit is in dit onderzoek niet onderzocht. Het is aanbevolen om dit in vervolgonderzoek wel mee te nemen in de onderzoeksopzet.

Het laatste punt wat belangrijk is om te benoemen is dat er conclusies in het veldonderzoek zijn gebaseerd op kleine verschillen. Er blijken weinig echt duidelijke significante verschillen (p kleiner dan 0,05) te zijn in de attitudeverandering tussen de scholieren die voorlichting hebben gekregen van de docent en de scholieren die voorlichting hebben gekregen van een ervaringsdeskundige.

Ondanks alle kanttekeningen is er wel een eerste beeld geschetst welke voorlichting omtrent seksuele diversiteit het meest effectief is. Er kan dus geconcludeerd worden dat de doelstelling van dit onderzoek is behaald. De conclusies van het literatuuronderzoek en het veldonderzoek zullen meegenomen worden in het advies voor GGD Hart voor Brabant.

11 Literatuurlijst

Brug, J., Van Assema, P., & Lechner, L. (2008). *Gezondheidsvoorlichting en gedragsverandering. Een planmatige aanpak*. Assen, Nederland: Van Gorcum.

COC Nederland. (z.j.). *Voorlichting*. Verkregen op 27 augustus 2013 via <http://www.voorlichtingindeklas.nl/project>

Dankmeijer, P. (2012). *Voorlichtercompetenties*. Verkregen op 1 oktober 2013 via www.edudivers.nl/doc/voorlichtersmap/Voorlichtercompetenties.doc

De Graaf, H., Kruijer, H., Van Acker, J. & Meijer, S. (2012). *SEKS ONDER JE 25e*. Verkregen via <http://www.rutgerswpf.nl/content/seks-onder-je-25e-2012>

EMBRACE PINK. (z.j.). *Begrippenlijst*. Verkregen op 4 maart via <http://embracepink.nl/begrippenlijst>

Fournier, J., & Henri, V. (2004). *Het niveau van sociale verdraagzaamheid jegens bisexualiteit en de homoseksualiteit*. Verkregen van Vereniging Bi-kring de Samenkomst via: <http://members.home.nl/bi-info/Verdraagzaamheid.pdf>

Gender in de blender. (z.j.) Genderdiversiteit en transgender: ¿Que ?. Verkregen op 5 maart 2014 via <http://www.genderindeblender.be/que.htm>

Keuzenkamp, S. (2012). *Worden wie je bent. Het leven van transgenders in Nederland*. Verkregen van Sociaal Cultureel Planbureau via: <http://www.scp.nl/content.jsp?objectid=32788>

Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W., & Hekma, G. (2006). *Gewoon doen. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*. Verkregen van Sociaal Cultureel Planbureau via: www.scp.nl/dsresource?objectid=20597&type=org

Keuzenkamp, S., & Kuyper, L., (2013). *Acceptatie van homoseksuelen, biseksuelen en transgenders van de bevolking in Nederland 2013*. Verkregen van Sociaal Cultureel Planbureau via: www.scp.nl/dsresource?objectid=34188&type=org

Kuyper, L. (2013). *Seksuele oriëntatie en werk: Ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele werknemers*. Verkregen van Sociaal Cultureel Planbureau via: <http://www.scp.nl/content.jsp?objectid=35139>

Kuyper, L. (2012). Transgenders in Nederland: Prevalentie en attitude. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 36 (2). 129-135. Verkregen via <http://www.mybody.nl/sites/default/files/TVS%2036-2%20%20Kuyper%20Transgenders%20in%20Nederland%20-%20prevalentie%20en%20attitudes.pdf>

Kuyper, L., & Bakker, F. (2006). *De houding ten opzichte van homoseksualiteit*. Verkregen van Sociaal Cultureel Planbureau via: http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2006/De_houding_ten_opzichte_van_homoseksualiteit

Lipperts, A. & Oosterhuis, H. (2010). Tussen wal en schip: de moeizame emancipatie van bisexualiteit. *Tijdschrift*

voor *Seksuoloog*, 34, 3-18. Geraadpleegd op <http://www.tijdschriftvoorseksuologie.nl/archief/tvs2010-01/tvs%2034-1%20lipperts%20en%20oosterhuis.pdf>

Mooij, T. & Fettelaar, D. (2013). Observatie van voorlichtingslessen seksuele diversiteit in het Voortgezet Onderwijs: een pilot onderzoek. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 52(6), 282-298. Verkregen via <http://dspace.learningnetworks.org/bitstream/1820/4945/1/20130509%20TvO%20LHBT%20observatie%20pilot.pdf>

Plasterk, R. (2008). Kamervragen m.b.t. advies "Naar meer evidence based onderwijs" (Onderwijsraad) en Beleidsreactie advies "Versteviging van kennis in het onderwijs" (Onderwijsraad) [brief Kamervragen]. Geraadpleegd op <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2008/03/25/kamervragen-over-het-advies-naar-meer-evidence-based-onderwijs-onderwijsraad-en-beleidsreactie-advies-versteviging-van-kennis-in-het-onderwijs-onderwijsraad.html>

Retra, M., Huijgen, G. & Giesbertz, P. (z.j.) *Het verschil tussen online access panels en online burger panels*. Verkregen op 5 maart 2014 via <http://www.panelclix.nl/expertise-in-online-veldwerk/onderzoek-publicaties/online-burger-en-access-panels.html>

Rijksoverheid. (2012). *Verplichte aandacht voor seksualiteit en seksuele diversiteit stap dichterbij*. Verkregen op 27 augustus 2013 via <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2012/09/28/verplichte-aandacht-voor-seksualiteit-en-seksuele-diversiteit-stap-dichterbij.html>

Rutgers WPF. (2011). *Voorlichting over seksualiteit en seksuele diversiteit toch verplicht*. Verkregen op 1 september 2013 via <http://www.seksuelevorming.nl/news/voorlichting-over-seksualiteit-en-seksuele-diversiteit-toch-verplicht>

Schaalma, H., Reinders J., & Kok, G. (2009). Voorlichting en preventie. In: Gijs, L., Gianotten, W.L., Vanwesenbeeck, I. & Weijnenborg (Ed.), *Seksuologie* (pp. 217-231). Doi: 10.1007/978-90-313-6806-8_9

Schouten, Marinus; Blaauw, Joris. (2011). *De LHBT voorlichtingsgroepen van Nederland*. Verkregen via <http://www.edudivers.nl/doc/onderzoek/Schouten-Onderzoek-LHBT-voorlichtingsgroepen-2011.pdf>

Stalenhoef, A. (2009). Het geven van voorlichting en advies. *Tijdschrift voor praktijkondersteuning*, 4, 47-50. doi: 10.1007/BF03086535

Te eni-Harari, T., Lampert, S. I., & Lehman-Wilzig, S. (2007). Information processing of advertising among young people: the elaboration likelihood model as applied to youth. *Journal of advertising research*, 47, 326-340. doi: 10.2501/S0021849907070341

Van de Bongardt, D., Mouthaan, I., & Bos, H. (2009). Seksuele en relationele vorming in het voortgezet onderwijs. *Pedagogiek*, 29, 60-77. Geraadpleegd op <http://www.pedagogiek-online.nl/index.php/pedagogiek/article/viewFile/372/371>

Van Wijk, E., Van de Meerendonk, B., Bakker, F., & Vanwesenbeeck, I. (2005). Moderne homonegativiteit: De constructie van een meetinstrument voor het meten van hedendaagse reacties op zichtbare homoseksualiteit in Nederland. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 29, 19-27. Geraadpleegd op <http://www.tijdschriftvoorseksuologie.nl/archief/tvs2005-01/van%20wijk%20et%20al.pdf>

Vonk, R. (2004). *Sociale psychologie*. Groningen/Houten, Nederland: Noordhoff Uitgevers

Withers, G. F., Twigg, K., Wertheim, E. H., & Paxton, S. J. (2002). A controlled evaluation of an eating disorders primary prevention videotape using the Elaboration Likelihood Model of Persuasion. *Journal of Psychosomatic Research*, 53, 1021-1027. Geraadpleegd op [http://www.jpsychores.com/article/S0022-3999\(02\)00493-2/abstract#](http://www.jpsychores.com/article/S0022-3999(02)00493-2/abstract#)

Zimbardo, P.G., Weber, A.L., & Johnson, R.L. (2005). *Psychologie, een inleiding*. Amsterdam: Pearson Education.

Bijlage 1: begrippenlijst

Accespanel

Een groep mensen die zichzelf opgeeft om mee te doen aan onderzoeken en enquêtes (Retra, Huijgen & Giesbertz, z.j.).

Biseksualiteit

Iemand die zich aangetrokken voelt tot beide geslachten, op beide geslachten verliefd kan worden en zich ook als biseksueel identificeert (EMBRACE PINK, z.j.).

Ervaringsdeskundige seksuele diversiteit

Iemand die zelf homoseksueel, lesbisch, biseksueel of transgender is en die zichzelf en zijn/haar ervaringen inzet binnen een LHBT organisatie door bijvoorbeeld voorlichting te geven over seksuele diversiteit (EMBRACE PINK, persoonlijke communicatie, 25 september 2013).

Genderexpressie

De manier hoe men zich presenteert naar de buitenwereld (mannelijk/vrouwelijk) door middel van bijvoorbeeld: kleren, haarstijl, lichaamstaal, manieren, spraak en gedrag (Gender in de blender, z.j.).

Genderidentiteit

Het innerlijke gevoel van man of vrouw zijn (Gender in de blender, z.j.).

Homofobie:

Vrees/angst voor homoseksualiteit (EMBRACE PINK, z.j.).

Homonegativiteit:

Een negatieve attitude omtrent homoseksualiteit (Van Wijk, Van de Meerendonk, Bakker & Vanwesenbeeck, 2005).

Homopesten:

Pesten op basis van geaardheid (Van Wijk, Van de Meerendonk, Bakker & Vanwesenbeeck, 2005).

Homoseksualiteit

Iemand die op dezelfde sekse valt en zichzelf identificeert als homo of lesbisch (EMBRACE PINK, z.j.)

LHBT

Afkorting voor lesbisch, homoseksueel, biseksueel en transgender (EMBRACE PINK, z.j.).

Seksuele diversiteit

De verscheidenheid aan seksuele voorkeuren en genderidentiteiten (EMBRACE PINK, z.j.).

Transgender

Mensen waarbij de genderidentiteit of genderexpressie niet overeenkomt met het biologische geslacht (Gender in de blender, z.j.).

Bijlage 2: zoektermen

Term*	In combinatie met*	In combinatie met*	Database	Aantal resultaten
Attitude	Seksuele diversiteit	Jongeren	Google scholar,	1.810: 3 geselecteerd
Attitude	Seksuele diversiteit	Scholieren	Google	6.440: 2 geselecteerd
			Springerlink	1 geselecteerd
Attitude	LHBT		Google	15.800: 4 geselecteerd
Attitude	Homoseksualiteit		Google	269.000.000: 5 geselecteerd
Attitude	Biseksualiteit		• Google scholar • Google	299: 1 geselecteerd
Attitude	Ontstaan		Fontys mediatheek	1 geselecteerd
Attitude	Verandering/ veranderen		Fontys mediatheek	2 geselecteerd
Voorlichting	Attitudeverandering		Fontys mediatheek	1 geselecteerd
Voorlichting	Seksuele diversiteit	Effectiviteit	Google scholar	1.060: 3 geselecteerd
Voorlichting	Seksuele diversiteit	Verplicht	Google	28.600: 3 geselecteerd
Elaboration Likelihood Model	Jongeren		Google scholar	37.700: 2 geselecteerd
Ervaringsdeskundig	Voorlichting	Competenties		23.200: 1 geselecteerd

* De woorden en termen zijn zowel in het enkelvoud en meervoud gebruikt

In de bovenstaande tabel zijn alleen de zoekopdrachten opgenomen die ook daadwerkelijk resultaten opleverde die zijn gebruikt in dit onderzoek.

Bijlage 3: geselecteerde bronnen

Geselecteerde bronnen	Geselecteerd op basis van
Brug, J., Van Assema, P., & Lechner, L. (2008).	Abstract, inleiding, conclusie
COC Nederland. (z.j.).	Conclusie
Dankmeijer, P. (2012.)	Samenvatting
De Graaf, H., Kruijer, H., Van Acker, J. & Meijer, S. (2012).	Abstract, inleiding, conclusie
EMBRACE PINK. (z.j.).	Abstract
Fournier, J., & Henri, V. (2004).	Samenvatting, conclusie
Gender in de blender. z.j.).	Abstract
Keuzenkamp, S. (2012)	Inleiding
Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W., & Hekma, G. (2006).	Abstract, samenvatting
Keuzenkamp, S., & Kuyper, L., (2013).	Abstract
Kuyper, L. (2013).	Inleiding
Kuyper, L. (2012).	Abstract
Kuyper, L., & Bakker, F. (2006).	Abstract
Lipperts, A. & Oosterhuis, H. (2010).	Abstract
Mooij, T. & Fettelaar, D. (2013).	Abstract
Plasterk, R. (2008).	Conclusie
Retra, M., Huijgen, G. & Giesbertz, P. z.j.).	Inleiding
Rijksoverheid. (2012).	Conclusie
Rutgers WPF. (2011).	Conclusie
Schaalma, H., Reinders J., & Kok, G. (2009).	Abstract
Schouten, Marinus; Blaauw, Joris. (2011).	Conclusie
Stalenhoef, A. (2009).	Inleiding
Te eni-Harari, T., Lampert, S. I., & Lehman-Wilzig, S. (2007).	Abstract, conclusie
Van de Bongardt, D., Mouthaan, I., & Bos, H. (2009).	Inleiding, abstract
Van Wijk, E., Van de Meerendonk, B., Bakker, F., & Vanwesenbeeck, I. (2005).	Abstract, inleiding, conclusie

Vonk, R. (2004).	Inleiding, conclusie
Withers, G. F., Twigg, K., Wertheim, E. H., & Paxton, S. J. (2002).	Inleiding, conclusie
Zimbardo, P.G., Weber, A.L., & Johnson, R.L. (2005).	Abstract

Bijlage 4: toestemmingsbrief

Hart voor Brabant

Gezondheid telt!

Beste ouder/verzorger,

Mijn naam is Laura Vlamincx, studente Toegepaste psychologie aan Fontys Hogescholen in Eindhoven. Voor mijn stage bij de GGD Hart voor Brabant zal ik in de week van 27 januari, een kort onderzoek uitvoeren op⁹. Dit onderzoek gaat over welke vorm van voorlichting over seksuele diversiteit het beste werkt bij scholieren op het voortgezet onderwijs. Ik hoop aan de hand van mijn resultaten concrete handvatten aan de gemeente en scholen te kunnen bieden, zodat de scholieren een beste manier van voorlichting krijgen.

Om antwoord te krijgen op deze vraag, krijgen de scholieren voorlichting over het onderwerp seksuele diversiteit. Zij zullen voorafgaand en na de voorlichting een korte vragenlijst invullen. Deze vragenlijst bevat vragen waarin de scholieren aan kunnen geven hoe zij over de verschillende aspecten van seksuele diversiteit denken.

Wij zullen vertrouwelijk omgaan met de antwoorden die de scholieren invullen. Dit onderzoek gaat niet om de antwoorden van één persoon, maar om de antwoorden van alle scholieren samen. Elke scholier krijgt een nummer, zodat er gekeken kan worden of de mening veranderd is na de voorlichting. Dit nummer is niet herleidbaar naar de scholier zelf. Niemand weet dus wie wat heeft ingevuld.

Voor de afname van de vragenlijst wil ik graag uw toestemming vragen. Mocht u besluiten af te zien van deelname van uw kind aan dit onderzoek, hoor ik dit graag van u aan de hand van een reactie op deze brief. Uw kind zal dan geen vragenlijst invullen. Dit zal op geen enkele wijze gevolgen voor u of uw kind hebben. U bent vrij om dit te doen zonder opgave van redenen.

Als u nog verdere vragen heeft over dit onderzoek of uw kind wil afmelden, dan kunt u contact met mij opnemen door een e-mail te sturen naar: l.vlaminckx@ggdhvb.nl

Met vriendelijke groet,

Laura Vlamincx
Stagiaire GGD Hart voor Brabant

⁹ De naam van de school is weggehaald, omdat deze liever niet genoemd wordt in deze rapportage.

Bijlage 5: vragenlijst

Vragenlijst Seksuele Diversiteit

Kruis het bolletje aan bij het antwoord dat het beste bij jou past.

Vraag 1: Ik ben:

- ☐ een jongen
- ☐ een meisje
- ☐ transgender
- ☐ ik weet het (nog) niet

Vraag 2: Ik ben zelf:

- ☐ hetero
- ☐ biseksueel
- ☐ homoseksueel/lesbisch
- ☐ ik weet het (nog) niet

Vul de volgende vraag alleen in wanneer je homoseksueel, lesbisch, biseksueel of transgender bent of het (nog) niet weet.

Vraag 3: Tegen wie durf jij op school te vertellen dat je homoseksueel, lesbisch, biseksueel of transgender bent of het (nog) niet weet?

Tegen iedereen op school	Alleen tegen mijn vrienden	Niemand	Dat weet ik niet

Bij de volgende vragen, zet je een kruisje in het vakje waar jij het meest mee eens bent. Op elke regel moet een vakje aangekruist zijn.

Vraag 4: Wanneer een jongen of meisje op jouw school homoseksueel, lesbisch, biseksueel of transgender zou zijn, denk je dan dat hij of zij dat op school eerlijk zou kunnen vertellen?

	Ja, tegen iedereen op school	Ja, maar alleen tegen zijn of haar vrienden	Nee	Dat weet ik niet
Homoseksuele jongen				
Lesbisch meisje				
Biseksuele jongen				
Biseksueel meisje				
Transgender				

Vraag 5: Ik zou vrienden kunnen zijn met:

	Zeker wel	Ja	Misschien	Nee	Zeker niet
Homoseksuele jongen					
Lesbisch meisje					
Biseksuele jongen					
Biseksueel meisje					
Transgender					

Vraag 6: Wat vind jij van deze stellingen:

	Ben ik mee eens	Ben ik niet mee eens	Weet ik niet
Homoseksuele mannen zijn geen echte mannen.			
Lesbische vrouwen zijn geen echte vrouwen.			
Biseksuele mannen kunnen geen keuze maken tussen mannen en vrouwen.			
Biseksuele vrouwen kunnen geen keuze maken tussen mannen en vrouwen.			
Ik vind het oké wanneer een jongen en een meisje met elkaar zoenen op het schoolplein/straat.			
Ik vind het oké wanneer twee meisjes met elkaar zoenen op het schoolplein/straat.			
Ik vind het oké wanneer twee jongens met elkaar zoenen op het schoolplein/straat.			
Iemand die van geslacht wil veranderen is niet raar, gek of vies.			

Kruis het bolletje aan bij het antwoord dat het beste bij jou past.

Vraag 7: Tot welk geloof reken je jezelf?

- ☐ Rooms- Katholiek
- ☐ Protestants Christelijk (Gereformeerd, Hervormd, Luthers, Baptist, Evangelisch, PKN, etc.)
- ☐ Islam
- ☐ Jodendom
- ☐ Boeddhisme
- ☐ Hindoeïsme
- ☐ Ander geloof
- ☐ Ik geloof niet (ga naar vraag 9)

Vraag 8: Wat betekent het geloof voor jou?

- ☐ Veel
- ☐ Wel wat
- ☐ Weinig
- ☐ Niets

Vraag 9: Hoe voel jij je vooral?

- ☐ Nederlands
- ☐ Surinaams
- ☐ Antilliaans
- ☐ Turks
- ☐ Marokkaans
- ☐ Anders,
namelijk.....

Vraag 10: Van wie krijg jij liever voorlichting over seksuele diversiteit?

- ☐ Van een docent van mijn eigen school
- ☐ Van een ervaringsdeskundige (iemand die zelf homoseksueel, lesbisch, biseksueel of transgender is)

Vraag 11: Wat hoort volgens jou in een voorlichting over seksuele diversiteit?

(je mag meerdere antwoorden aankruisen)

- ☐ Uitleg over wat het is (bijvoorbeeld wat is transgender?)
- ☐ Vooroordelen en discriminatie
- ☐ Verhalen van mensen die zelf homoseksueel, lesbisch, biseksueel of transgender zijn.
- ☐ Cijfers (bijvoorbeeld hoeveel mensen biseksueel zijn)
- ☐ Hoe verschillende geloven denken (bijvoorbeeld hoe denkt de islam over biseksualiteit?)
- ☐ Seks (bijvoorbeeld hoe vrijen homo's)
- ☐ Homoseksueel en school
- ☐ Hoe jongeren over homoseksualiteit, biseksualiteit en transgender denken
- ☐ Coming out
- ☐ Anders.....
.....
.....

Bedankt voor het invullen!

Groetjes,

Laura Vlaminckx

Bijlage 6: waarop de vragen zijn gebaseerd

Vraag	Onderdeel	Bron	Gebaseerd op + eventuele aanpassing
1.		n.v.t.	Deze vraag is niet gebaseerd op eerdere vragenlijsten. Deze vraag is onderdeel van de huidige vragenlijst, omdat uit de literatuur blijkt dat jongens seksuele diversiteit negatiever beoordelen dan meisjes (Kuyper & Bakker, 2006; Keuzenkamp & Kuyper, 2013).
2.		n.v.t.	Deze vraag is niet gebaseerd op eerdere vragenlijsten. Deze vraag is onderdeel van de huidige vragenlijst, zodat vraag 3 beantwoord kan worden.
3.		Keuzenkamp, S., & Kuyper, L.(2013).	Deze vraag is gebaseerd op het rapport van Keuzenkamp & Kuyper (2013). In het onderzoek van Keuzenkamp en Kuyper (2013) staat deze vraag echter beschreven vanuit het oogpunt van de scholieren. In het huidige onderzoek is deze vraag ook gesteld aan hoe de LHBT jongeren dit zelf zien.
4.		Keuzenkamp, S., & Kuyper, L. (2013).	In het Keuzenkamp en Kuyper (2013) staat deze vraag alleen beschreven over homoseksualiteit. In het huidige veldonderzoek is dezelfde vraag ook gesteld voor biseksuele mannen, biseksuele vrouwen en transgenders.
5.		Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W., & Hekma, G. (2006). Kuyper, L. (2012).	Deze vraag is gebaseerd op meerdere onderzoeken (Keuzenkamp, Bos, Duyvendak, & Hekma, 2006; Kuyper 2012). In het onderzoek van Keuzenkamp, Bos, Duyvendak, & Hekma (2006) wordt gevraagd of homoseksuele jongens of lesbische meisjes tot hun vrienden mogen behoren. In onderzoek van Kuyper wordt gevraagd of de deelnemer de vriendschap zou verbreken wanneer blijkt dat een goede vriendin haar lichaam wil laten aanpassen om man te worden. In het huidige veldonderzoek wordt er gevraagd of de scholier vrienden zou kunnen zijn met een homoseksuele jongen, lesbisch meisje, biseksuele jongen, biseksueel meisje en een transgender.
6.	Stelling 1	Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W., & Hekma, G. (2006).	Deze stelling is overgenomen van het onderzoek van Keuzenkamp, Bos, Duyvendak & Hekma. (2006). Het taalgebruik is aangepast door het woord 'eigenlijk' er tussen uit te halen.
	Stelling 2	Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W., & Hekma, G. (2006).	Deze stelling is gebaseerd op het onderzoek van Keuzenkamp, Bos, Duyvendak & Hekma. (2006). In het onderzoek van Keuzenkamp, Bos, Duyvendak & Hekma. (2006) gaat deze stelling echter alleen over homoseksuele mannen. In het huidige veldonderzoek is de stelling ook bevraagd betreffende de lesbische vrouwen.
	Stelling 3	Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W., & Hekma, G. (2006).	Deze stelling is gebaseerd op het onderzoek van Keuzenkamp, Bos, Duyvendak & Hekma. (2006). In het onderzoek van Keuzenkamp, Bos, Duyvendak & Hekma. (2006) staan twee vooroordelen over biseksuelen beschreven, namelijk 'biseksuelen zijn er nog niet uit wat hun seksuele voorkeur is' en 'biseksuelen zijn niet in staat monogame relaties te onderhouden'. De stelling in dit huidige veldonderzoek is

			gebaseerd op deze vooroordelen. Er is daarnaast onderscheid gemaakt tussen biseksuele mannen en biseksuele vrouwen.
	Stelling 4	Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W., & Hekma, G. (2006).	Deze stelling is gebaseerd op het onderzoek van Keuzenkamp, Bos, Duyvendak & Hekma. (2006). In het onderzoek van Keuzenkamp, Bos, Duyvendak & Hekma. (2006) staan twee vooroordelen over biseksuelen beschreven, namelijk 'biseksuelen zijn er nog niet uit wat hun seksuele voorkeur is' en 'biseksuelen zijn niet in staat monogame relaties te onderhouden'. De stelling in dit huidige veldonderzoek is gebaseerd op deze vooroordelen. Er is daarnaast onderscheid gemaakt tussen biseksuele mannen en biseksuele vrouwen.
	Stelling 5	Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W., & Hekma, G. (2006).	Deze stelling is gebaseerd op het onderzoek van Keuzenkamp, Bos, Duyvendak & Hekma. (2006). In het huidige veldonderzoek is het taalgebruik aangepast. Man en vrouw is veranderd in jongen en meisje. Daarnaast is de stelling in het huidige onderzoek positief geformuleerd en is de situatie veranderd in schoolplein/straat.
	Stelling 6	Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W., & Hekma, G. (2006).	Deze stelling is gebaseerd op het onderzoek van Keuzenkamp, Bos, Duyvendak & Hekma. (2006). In het huidige veldonderzoek is het taalgebruik aangepast. Man en vrouw is veranderd in jongen en meisje. Daarnaast is de stelling in het huidige onderzoek positief geformuleerd en is de situatie veranderd in schoolplein/straat.
	Stelling 7	Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W., & Hekma, G. (2006).	Deze stelling is gebaseerd op het onderzoek van Keuzenkamp, Bos, Duyvendak & Hekma. (2006). In het huidige veldonderzoek is het taalgebruik aangepast. Man en vrouw is veranderd in jongen en meisje. Daarnaast is de stelling in het huidige onderzoek positief geformuleerd en is de situatie veranderd in schoolplein/straat.
	Stelling 8	Kuyper, L. (2012).	Deze stelling is gebaseerd op het onderzoek van Kuyper (2012). Het taalgebruik is aangepast aan de doelgroep en de stelling is in het huidige veldonderzoek positief geformuleerd.
7.		n.v.t.	Deze vraag is niet overgenomen van eerdere vragenlijsten. De vraag is gebaseerd op de literatuur waaruit blijkt dat er een verschil is in de attitude omtrent seksuele diversiteit tussen mensen die wel een geloof aanhangen en mensen die dat niet doen. Er blijkt ook een verband te zijn tussen welk geloof men aanhangt en de attitude omtrent seksuele diversiteit (Keuzenkamp & Kuyer, 2013).
8.		n.v.t.	Deze vraag is niet overgenomen van eerdere vragenlijsten. De vraag is gebaseerd op literatuur waaruit blijkt dat wanneer mensen die veel betekenis hechten aan zijn of haar geloof gemiddeld seksuele diversiteit negatiever beoordelen dan mensen waarbij het geloof een minder grote rol speelt in zijn of haar leven (De Graaf, Kruijer, Van Acker en Meijer, 2012).
9.		n.v.t.	Deze vraag is niet overgenomen van eerdere vragenlijsten. De vraag is gebaseerd op literatuur waaruit blijkt dat bepaalde etniciteiten seksuele diversiteit negatiever beoordelen (Keuzenkamp et al., 2006).

10.		n.v.t.	Deze vraag is niet op literatuur gebaseerd. De vraag is ontwikkeld nadat de opdrachtgever aangaf dit graag te willen weten.
11.		n.v.t.	Deze vraag is niet op literatuur gebaseerd. De vraag is ontwikkeld nadat de opdrachtgever aangaf dit graag te willen weten. De opties zijn ontwikkeld aan de hand van de inhoud van het lesprogramma "lang leve de liefde" en na een gesprek met de ervaringsdeskundigen van EMBRACE PINK.

Bijlage 7: flipover begrippen

Seksuele diversiteit

Homoseksueel : Een man die op mannen valt.

Lesbisch : Een vrouw die op vrouwen valt.

Biseksueel : iemand die op mannen en op vrouwen valt.

Transgender

* Transseksueel : iemand die zich voelt alsof hij/zij met het verkeerde geslacht geboren is.

* Travestiet : iemand die zich verkleedt als het andere geslacht.

Bijlage 9: ethische verantwoording

Tijdens het ontwerpen van dit onderzoek en de vragenlijst is er speciale aandacht besteed aan ethische aspecten, zoals privacy en anonimiteit. Hierover zijn een aantal vragen beantwoord.

Is er iets of iemand die door het onderzoek kan worden benadeeld?

Niemand zal door dit onderzoek benadeeld worden.

Is deelname vrijwillig? Stemmen deelnemers in met het onderzoek op basis van (afdoende) informatie (Informed consent)?

Alle scholieren zullen de voorlichting krijgen. De school bepaald namelijk het curriculum van de scholieren, hiervoor hoeft de school geen toestemming te vragen aan de scholieren of ouders. De verantwoordelijkheid van de voorlichting ligt bij de school.

Er zal wel toestemming gevraagd worden aan de ouders van de scholieren voor het invullen van de vragenlijst. De scholieren zijn namelijk onder de achttien jaar. De ouders krijgen een brief waarin ze geïnformeerd worden over het onderzoek en de mogelijkheid krijgen om hun kind hiervoor af te melden. Ze zullen dan alleen de voorlichting volgen en verder geen vragen beantwoorden. De brief die naar de ouders wordt verzonden, vindt men in bijlage 4.

Wordt de anonimiteit gewaarborgd?

Het invullen van de vragenlijsten gebeurt geheel anoniem. Er wordt wel gebruik gemaakt van een voor- en nameting. Deze zullen gekoppeld worden aan elkaar door een nummer. De nummers en antwoorden zijn niet terug te leiden naar de scholier.

Wordt informatie over het (ware) doel van het onderzoek verstrekt?

De school, de docenten, de voorlichters en de ouders zullen het doel van te voren te horen krijgen. Dit is nodig zodat zij kunnen beslissen of zij mee willen werken aan het onderzoek. Wanneer de ouders op de hoogte zijn, is de kans groot dat de werkelijke deelnemers, de scholieren, ook op de hoogte zullen zijn van het ware doel.

Krijgen deelnemers informatie over de uitkomsten?

De school die meewerkt zal op de hoogte worden gesteld van de uitkomst van het onderzoek. Deze zal zelf beslissen of ze dit aan de scholieren melden.

Bijlage 10: inhoud cd-rom

Op de bijvoegde cd staan een aantal documenten:

1. Lesbrief 'Lang leve de liefde'
2. Ingevulde vragenlijsten
3. Syntax SPSS
4. Output SPSS